

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS, LITERATŪROS IR KOMUNIKACIJOS
KATEDRA

AGNĖ PRANCKUTĖ

Studijų programos Lietuvių filologija (gretutinė kryptis – pedagogika) IV kurso studentė

**Mažosios Lietuvos šeimos moteris Ievos Simonaitytės ir
Birutės Baltrušaitytės prozoje**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė
Prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė

Šiauliai 2017

TURINYS

I. ĮVADAS.....	3
II. FEMINISTINĖ LITERATŪROS KRITIKA, LITERATŪRINĖ TOPOGRAFIJA IR KOMPARYTYVISTIKA. TEORINĖS APIBRĖŽTYS	7
III. MAŽOSIOS LIETUVOS MOTERIS KAIP ŠEIMOS NARĖ.....	10
1. Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslai Ievos Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“	10
1.1. Aukštųjų Šimonių pirmtakė – senoji Šimonienė.....	10
1.2. Jokūbo Šimonio žmona	14
1.3. Urtė Šimonytė	18
2. Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslai Birutės Baltrušaitytės prozoje.....	23
2.1. Nešančioji.....	23
2.2. Marijona Getautienė.....	26
2.3. Nueinančioji – Marta Zauniūtė	33
IV. IŠVADOS.....	39
V. SANTRAUKA	41
VI. SUMMARY	42
VII. LITERATŪRA	44
VIII. METRIKA.....	47
IX. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION	47
X. PUBLIKACIJA BAKALAURO DARBO TEMA.....	47

I. ĮVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Bakalauro darbo tema – Mažosios Lietuvos šeimos moteris Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės prozoje. Abi rašytojos savo kūryboje daug dėmesio skyrė moterims. Jų kūryboje ypač ryškūs šeimos moterų paveikslai, kurie yra glaudžiai susiję su Mažosios Lietuvos regionu. Šio darbo naujumą sudaro šeimos moterų paveikslų analizė, siejant jas su konkrečia erdve – Mažąja Lietuva.

Ieva Simonaitytė (arba Ėvė Simonaitytė) – XX a. pradžios lietuvių rašytoja, gimusi Vanagų kaime, Klaipėdos krašte. Rašytojos gimtosios apylinkės paliko didelį pėdsaką moters gyvenime ir virto svarbia jos kūrybos atrama. Simonaitytė rašė romanus, apysakas, memuarus. Pirmasis ir vienas žymiausių rašytojos romanų – „Aukštųjų Šimonių likimas“ (1935), kuriame rašytoja pasakoja visos giminės, o kartu ir Mažosios Lietuvos istoriją. Už šį romaną 1936 metais rašytoja pelnė Lietuvos valstybinę literatūros premiją. Kūrinyje susipina skirtingų Šimonių kartų istorijos bei likimai. Romana Dambrauskaitė pabrėžia, kad kūrinio paantraštėje pažymėta: „Aukštųjų Šimonių likimas“ – tai Mažosios Lietuvos buities romanas¹. Taip informuojama apie Mažosios Lietuvos regiono svarbą. 1953 metais rašytoja išleido romaną „Pikčiurnienė“. Anot Dambrauskaitės, šis romanas sukurtas iš rašytojos sumanymo plėtoti ir gilinti apsakymo veikėjos Bušės Pikčiurnienės paveikslą². Be šių romanų Simonaitytė yra išleidusi dar kelis romanus: „Vilius Karalius“ (1939), „Be tėvo“ (1941), „Paskutinė Kūnelio kelionė“ (1971). Simonaitytė išleido ir kelis apsakymų rinkinius: „Meilutis ir gužiukas“ (1967), skirtą vaikams, bei „Gretimos istorijėlės“ (1968). Rašytoja yra išleidusi ir memuarų trilogiją: „...O buvo taip“ (1960), „Ne ta pastogė“ (1962) ir „Nebaigta knyga“ (1965).

Simonaitytės kūrybą nagrinėjo ir nagrinėja ne vienas literatūros kritikas. Viena pirmųjų Simonaitytės prozos tyrinėtojų – Romana Dambrauskaitė, kuri 1958 metais išleido knygą „Ievos Simonaitytės kūryba“. Ta pati mokslininkė po dešimties metų išleido knygą „Ieva Simonaitytė“ (1968), kurioje analizuojama ne tik Simonaitytės kūryba, tačiau skiriama dėmesio ir rašytojos biografijai. Naujesnis požiūris į Baltrušaitytės kūrybą atskleidžiamas Vytauto Kubiliaus monografijoje „Ievos Simonaitytės kūryba“ (1987). Joje daugiausia dėmesio skiriama rašytojos kūrybos analizei. Nemažai rašyta apie Simonaitytės biografiją – Ona Pajedaitė 1988 metais išleido knygą „Ji buvo Simonaitytė“, kurioje daugiausia dėmesio skiriama rašytojos asmenybei. 1997 metais Domas Kaunas išleido knygą „Klaipėdiškė“. Knygos pavadinimas nurodo artimą rašytojos ryšį su Klaipėdos kraštu. Šioje knygoje pateikiami susitikimų ir pokalbių su Ieva Simonaityte užrašai, leidžiantys geriau pažinti rašytojos asmenybę. Tais pačiais metais pasirodė

¹ Žr. Dambrauskaitė Romana, *Ieva Simonaitytė*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 46.

² Žr. Ten pat, p. 129.

Vytauto Rimavičiaus knyga „Ieva Simonaitytė – per skausmą į šlovę“, kurioje publikuojami prisiminimai apie Simonaitytę. Vienas naujausių leidinių apie šią rašytoją – Bernardo Aleknavičiaus fotografijų knyga „Vakarė žvaigždė“ (2001). Knygoje pateikiamos fotografijos iš rašytojos gyvenimo, o paraleliai, remiantis rašytojos pasakojimais, aprašoma ir visa Simonaitytės gyvenimo istorija. Knygos pavadinime atsispindi vakarų regiono reikšmė.

Kita rašytoja, kurios kūryba nagrinėjama šiame darbe – Birutė Baltrušaitytė, gyvenusi kiek vėliau nei Simonaitytė – XX a. viduryje bei XX a. antrojoje pusėje. Baltrušaitytė rašė apsakymus, apysakas ir poeziją. Ji yra išleidusi keletą prozos knygų: „Po Pietvakarių dangum“ (1981), „Lieptai“ (1985) ir „Sugrižimai“ (1988). Apsakymų rinkinys „Po Pietvakarių dangum“ – pirmoji Baltrušaitytės knyga. „Lieptai“ – apsakymų rinkinys, pripažintas geriausiu Baltrušaitytės knyga, kurioje publikuotas ir geriausias jos kūrinys – apysaka „Kas ten Rygoj dunda“, paremtas autobiografiniais motyvais. Baltrušaitytei už knygą „Lieptai“ buvo įteikta Žemaitės premija. Už paskutinįjį apysakų rinkinį „Sugrižimai“ rašytoja pelnė Gabrielės Petkevičaitės-Bitės premiją. Baltrušaitytė yra parašiusi ir istorinės tematikos novelių rinkinį vaikams „Po Žalgirio kautynių“ (1993). Paskutinioji Baltrušaitytės knyga – „Mažosios Lietuvos moterys“ (1998), kurioje susipina dvi svarbiausios Baltrušaitytės erdvės – Mažoji Lietuva ir moters tema³. Tai meninių apybraižų knyga, kurioje Baltrušaitytė atsigėžia į tris Mažosios Lietuvos moteris – Martą Raišukytę, Martą Zauniūtę ir Oną Jagomastaitę, kurios tapo kai kurių Baltrušaitytės apsakymų bei apysakų personažėmis.

Viktorija Daujotytė yra išleidusi mažąją monografiją apie Baltrušaitytę „Eiti savo keliu“ (2011), kuri yra naujausias ir didžiausias žinių apie šią rašytoją šaltinis. Monografijoje aptariama Baltrušaitytės biografija, aprašomi kai kurie asmeninio gyvenimo įvykiai, o kartu analizuojama ir Baltrušaitytės kūryba. Knygoje „Moters dalis ir dalia“ (1992) Daujotytė analizuoja moters kalbos specifiką. Viena iš knygos skyrių rašoma apie pagrindines Baltrušaitytės kūrybos temas, eilėraščių poetiką bei glaustai analizuojami prozos kūriniai. Knygoje „Parašyta moterų“ (2001) Daujotytė taip pat skiria dėmesio Baltrušaitytės kūrybai. Skirsnyje „Birutė Baltrušaitytė: dokumentuota ir pajauta“ Daujotytė glaustai aprašo žymiausius Baltrušaitytės kūrinius bei jų bruožus, pabrėžia Baltrušaitytės dėmesį Mažajai Lietuvai. Tuo Baltrušaitytė artima Ievai Simonaitytei, kurios kūryboje taip pat dominuoja Mažosios Lietuvos tema. Baltrušaitytės kūrybą naujosios literatūros studijoje „Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai“ (2000) nagrinėjo Solveiga Daugirdaitė. Šioje studijoje kiek daugiau dėmesio skiriama Baltrušaitytės prozos kūrinių veikėjams – moterims.

³ Žr. Daujotytė Viktorija, „Paskutinė knyga – užmirštosioms...“, Baltrušaitytė Birutė, *Mažosios Lietuvos moterys*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 10.

Baltrušaitytės kūrybos centre – moteris, jos gyvenimas, butis ir ypatingas likimas. Rašytoja savo apsakymuose ir apysakose sukūrė įvairiausių moterų paveikslų, kuriuos jungia ypatingas, o dažniausiai ir skaudus likimas, kuris svarbus ir Simonaitytės prozoje. Daujotytė, analizuodama Baltrušaitytės kūrybą, teigia, kad „[b]uities piešiniai, žmonių orumas, ypač moterų, kalbėjimo intonacija, atskiri klaipėdiškių žodžiai – tai lyg iš Simonaitytės“⁴. Taigi be jau minėtos Mažosios Lietuvos temos šių rašytojų kūrybą taip pat sieja dėmesys moterims, o kartu ir kalbėjimo intonacija.

Mažosios Lietuvos temos svarbą Baltrušaitytės kūryboje iš dalies lėmė tai, jog pati rašytoja gimė ir užaugo pietvakarių Lietuvoje (kaip ir Ieva Simonaitytė). Baltrušaitytės autobiografijoje rašoma, kad čia tarpo savita paribio kultūra, kur ryškiausią pėdsaką paliko vokiečių kultūros elementai⁵. Mažosios Lietuvos regiono temos atsiradimui Baltrušaitytės kūryboje įtakos turėjo ir Mažosios Lietuvos svarba kultūros istorijos kontekste: išspausdinta pirmoji lietuviška knyga, įsteigtas Karaliaučiaus universitetas, kuriame mokėsi dauguma Lietuvos šviesuolių, tokių kaip Martynas Mažvydas, Stanislovas Rapolionis ir kiti. Be to, Tilžėje ir Ragainėje spausdintos lietuviškos knygos spaudos draudimo metais. Turtinga šio krašto istorija ir kultūra žavėjo rašytoją, kurios prozos kūrinių veiksmas daugiausia vyksta Mažosios Lietuvos krašte.

Darbo objektas. Bakalauro darbo objektas – Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslai Simonaitytės ir Baltrušaitytės prozoje. Bakalauro darbe analizuojamas Simonaitytės romanas „Aukštųjų Šimonių likimas“ (1966) bei Baltrušaitytės apsakymas ir apysakos iš rinkinių „Lieptai“ (1985) ir „Sugrįžimai“ (1988). Analizei pasirinkti kūriniai geriausiai padeda atskleisti skirtingus šeimos moterų paveikslus, kuriems įtakos turėjo Mažosios Lietuvos etninis regionas.

Darbo tikslas: Išnagrinėti ir palyginti Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslus Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės grožinėje kūryboje kaip Mažosios Lietuvos reprezentacijos formas.

Darbo uždaviniai:

1. Remiantis Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės kūryba, atskleisti Mažosios Lietuvos šeimos moterų specifiką.
2. Išanalizuoti ir palyginti, kaip abi rašytojos kuria Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslus.

⁴ Daujotytė Viktorija, *Eiti savo keliu*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 144.

⁵ Žr. Daugirdaitė Solveiga, „Tarybinės lietuvių rašytojos autobiografijoje“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, nr. 32, p. 35.

3. Atskleisti skirtingų istorinių laikmečių Mažosios Lietuvos šeimos moterų panašumus ir skirtynes.

Darbo metodologija. Bakalauro darbe remiamasi trimis pagrindiniais metodais: feministine literatūros kritika, literatūrinė topografija ir komparatyvistika.

Feministinė literatūros kritika įtvirtina giminę, kaip esminę literatūros analizės kategoriją⁶. Nagrinėjant Simonaitytės ir Baltrušaitytės prozos kūrinius remiamasi Solveigos Daugirdaitės teiginiais, iškeltais studijoje „Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai“ (2000), kurioje pateikiama esminė feministinės kritikos nuostata – perskaityti kūrinių moters akimis⁷.

Tyrinėtojas Vigmantas Butkus, kuris teigia, kad „<...> svarbiausia literatūros topografijos tyrimų ašis yra konkretaus teksto (konkrečių tekstų), konkrečios vietos (konkrečių vietų) ir su jais susijusio subjekto (susijusių subjektų) santykis“⁸. Taigi kaip literatūrinės topografijos pagrindą Butkus išskiria vietos ir kūrinio ryšį. Tiek Simonaitytės, tiek Baltrušaitytės kūriniuose akivaizdi Mažosios Lietuvos, kaip etninio regiono reikšmė, kuri ir leido analizuoti šių rašytojų kūrinius literatūrinės topografijos aspektu.

Bakalauro darbe remiamasi ir komparatyvistika, kuria naudojantis lyginami dviejų lietuvių rašytojų grožiniai tekstai. Anot Gintarės Bernotienės, komparatyvistiniai tyrinėjimai, leidžiantys analizuoti literatūrą įvairiausiuose kontekstuose, Lietuvoje tampa vis populiariesni ir teikia vis daugiau galimybių⁹.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, teorinė dalis, tiriamoji dalis, išvados, santrauka, literatūros sąrašas bei metrika. Įvade pristatoma bakalauro darbo tema, aptariamas temos naujumas ir aktualumas, pristatomas darbo objektas, tikslas ir uždaviniai bei nurodoma, kokiais metodais remiamasi darbe. Teorinėje dalyje pateikiamos teorinės metodologijos apibrėžtys. Tiriamojoje dalyje Simonaitytės ir Baltrušaitytės šeimos moterų poveikslai analizuojami kaip Mažosios Lietuvos reprezentantės, išskiriant skirtingus moterų poveikslus. Darbą užbaigia išvados, kuriose pristatomi tyrimo rezultatai.

⁶ Cit. iš Daugirdaitė Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 39.

⁷ Cit. Iš ten pat, p. 45.

⁸ Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos (Teoriniai apmatai topografinės tapatybės ir topografinės vaizduotės studijoms lietuvių literatūroje)“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, nr. 21, p. 26–27.

⁹ Žr. Bernotienė Gintarė, „Komparatyvistikos horizontai“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, nr. 17, p. 153. [žiūrėta: 2017-05-19]. Prieiga per internetą: http://vddb-dt.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1822-3737.N_17.PG_138-153/DS.002.0.01.ARTIC

II. FEMINISTINĖ LITERATŪROS KRITIKA, LITERATŪRINĖ TOPOGRAFIJA IR KOMPARATYVISTIKA. TEORINĖS APIBRĖŽTYS

Ieva Simonaitytė ir Birutė Baltrušaitytė – rašytojos moterys, kurios savo kūryboje daug dėmesio skyrė moters pasaulio vaizdavimui. Anot Birutės Ciplijauskaitės, daugelį metų rašytojų vyrų kuriami moteriški personažai tik iš dalies atspindėdavo tikrąją moters esmę ir vertę. Moterys buvo kuriamos pagal vyrų pageidavimus¹⁰. Feministinėje literatūros kritikoje teigiama, kad tik moterys rašytojos galėjo išsamiau atskleisti moters esmę.

Literatūrologės Irena Baliulė ir Lina Michailovienė teigia, kad literatūrinis portretas nėra statiškas, nekintantis¹¹. Anot minėtų autorių, „[m]oterų tekstuose sukurto portreto kaitai didelės įtakos turėjo feministinis judėjimas, suformavęs feministinę literatūrologiją. Joje svarbiausia vieta skiriama moters patirčiai, moteriškam rašymui, moteriškajai tradicijai literatūroje“¹². Feministinė literatūros kritika iškelia moters vaidmenį literatūroje, visuomenėje. Moteris svarbi ir kaip kūrėja, ir kaip veikėja. Anot Solveigos Daugirdaitės, „XX amžiaus antroje pusėje susiformavusi feministinė kritika pirmąsias lietuvių prozininkes laiko ir pirmosiomis feministėmis – visuomenininkėmis, feminizmo idėjas priėmusiomis kaip nuoseklią programą, visa savo veikla mėginusiomis pagerinti moters padėtį ir statusą, plėsti jų akiratį“¹³. Remiantis šiuo teiginiu galima daryti prielaidą, kad tiek Ievą Simonaitytę, tiek Birutę Baltrušaitytę (nors ši rašytoja gyveno kiek vėliau) galima laikyti feministėmis, kurios savo literatūroje daug dėmesio skyrė moterų vaizdavimui, jų vidiniam pasauliui, jų vietai šeimoje ir visuomenėje.

Kiekvienam literatūros kūriniui būdingi trys lokacijos elementai – veikėjai, laikas ir erdvė. Neretai erdvei literatūros kūriniuose skiriama itin daug dėmesio. Literatūros topografija akcentuoja konkrečios vietos reikšmę literatūros kūrinyje, jos referenciją jame¹⁴. Vigmantas Butkus, analizuodamas literatūrinės topografijos tyrinėjimus lietuvių literatūroje, pastebi, kad jau nuo XIX a. grožiniuose lietuvių kūriniuose ryškus erdvės fenomenas¹⁵.

Literatūrinė topografija neretai gretinama su literatūrine geografija. Butkus šias sąvokas atskiria remdamasis skirtingu erdvės interpretavimu. Anot šio mokslininko, literatūrinei geografijai

¹⁰Cit. iš Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001 p. 41.

¹¹ Žr. Baliulė Irena, Michailovienė Lina, „Portretas lietuvių moterų prozoje: neverbalinės komunikacijos ženklų raiška“, in: *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2011, nr. 1(30), p. 64. [žiūrėta: 2017-05-10]. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:6104016/datastreams/MAIN/content>

¹² Ten pat.

¹³ Daugirdaitė Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, p. 48.

¹⁴ Žr. Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, nr. 26, p. 63. [žiūrėta: 2017-04-23]. Prieiga per internetą: http://www.llti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Str_Butkus.pdf

¹⁵ Žr. Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos (Teoriniai apmatai topografinės tapatybės ir topografinės vaizduotės studijoms lietuvių literatūroje)“, p. 27.

svarbi apibendrinta, plati erdvė, pvz.: apibendrintas, nekonkretizuotas Rusijos kraštovaizdis konkrečiame literatūros kūrinyje¹⁶. Literatūros topografijoje akcentuojama konkrečios vietos reikšmė, jos realizacija literatūroje. Galima daryti prielaidą, kad literatūros geografija yra platesnė sąvoka, apimanti apibendrintą tam tikros erdvės kraštovaizdį. Literatūrinė topografija orientuota į siauresnę, konkrečią erdvę ir jos apraiškas literatūroje.

Knygoje „Erdvės matmuo“ Imelda Vedrickaitė rašo, kad „[l]iteratūros erdvė kuriama fragmentiškai, pateikiant savotišką erdvinių nuorodų mozaiką. Todėl analizuojant ši erdvė atsiskleidžia tik tiek, kiek sąmoningai yra įjungta į kūrinį“¹⁷. Taigi kiekvieno rašytojo kūriniuose erdvė, konkrečios geografinės teritorijos įgauna savitą pavidalą, užima atitinkamą vietą. Rašytojas yra laisvas varijuoti erdvę, ją savaip komponuoti ir jungti į kūrinį.

Bakalauro darbe analizuojama dviejų lietuvių rašytojų, kurių gyvenime ir kūryboje svarbi Mažoji Lietuva, proza. Tiek Ievos Simonaitytės, tiek Birutės Baltrušaitytės kūryboje dominuoja Mažosios Lietuvos kraštas bei konkrečios Mažosios Lietuvos teritorijos. Silvestras Gaižiūnas, analizuodamas XX a. lietuvių literatūrą ir Europos kontekstus, teigia, kad Ievos Simonaitytės romanuose pagrindinis veikėjas yra etninė bendrija, kolektyvas, reprezentuojantis regiono papročius, tikėjimus, būties ir buities ritmą bei kad būtent per vietą aktualizuojamos amžinosios veikėjų vertybės, žmogiškumas¹⁸.

Mažosios Lietuvos, prūsų tema aktualizuojama ir XX a. antrosios pusės lietuvių rašytojos Birutės Baltrušaitytės kūriniuose. Viktorija Daujotytė, analizuodama šios rašytojos meninius tekstus, pažymi, kad Baltrušaitytės kūryboje labai svarbi lietuvininkų, prūsų tema, ypač žvelgiant iš surusinto, nuniokoto Mažosios Lietuvos krašto: „Baltrušaitytei ji [prūsų, lietuvininkų, Mažosios Lietuvos likimo tema] buvo pati svarbiausia, lyg būtų asmeniškai kokios nežinomos galios šiai misijai įpareigota – kalbėti apie prūsus ir lietuvininkus, kartoti jų žodžius, frazes, atkurti likimus“¹⁹. Mažoji Lietuva tampa kultūriškai irstančiu kraštu. Etninė lietuvininkų bendrija yra veikiamą vokiečių, vėliau rusų tautų. Anot lenkų mokslininkės Joanos Kulvickos-Kaminskos, grėsmė etninei grupei išnykti daugiausia kyla daugiakultūrinėse struktūrose veikiant asimiliacijai²⁰. Tiek vokiečiai, tiek rusai veikė Mažosios Lietuvos gyventojus, jų papročius, kultūrą. Vokiečiams užėmus Mažąją Lietuvą vyko germanizacija – lietuvininkai vokiečių. Vėliau lietuvininkus intensyviai veikė ir rusų

¹⁶ Žr. Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“, p. 45.

¹⁷ Vedrickaitė Imelda, *Erdvės matmuo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 9.

¹⁸ Žr. Gaižiūnas Silvestras, „Lietuvių literatūra ir XX a. Europos literatūros kontekstai“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 102.

¹⁹ Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, p. 692.

²⁰ Žr. Kulwicka-Kaminska Joanna, „Culture as a distinctive feature of an ethnic group (based on the example of translated handwritten literature of Polish-Lithuanian Tatar)“, *Journal of language and Cultural education*, SlovakEdu: DeGruyter, 2016, 4(2), p. 139. [žiūrėta: 2017-05-10]. Prieiga per internetą: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/jolace.2016.4.issue-2/jolace-2016-0021/jolace-2016-0021.xml>

kultūra. Būtent į įrstančios Mažosios Lietuvos temą krypta Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės kūryba. Simonaitytė daugiau dėmesio kreipia germanizacijai, o Baltrušaitytė, kaip vėlesnės kartos atstovė – rusifikacijai. Abiejų rašytojų meniniuose tekstuose Mažoji Lietuva atsiskleidžia skirtingais rakursais, atspindi skirtingus istorinius laikmečius, realijas, skirtingai veikia personažų likimus. Didelis dėmesys Mažajai Lietuvai leidžia pažvelgti į šių rašytojų kūrinius literatūros topografijos aspektu, gilintis į konkrečios erdvės reikšmę veikėjų moterų paveikslams.

Komparatyvistika – vis labiau populiarėjantis literatūros kūrinių analizės metodas, leidžiantis lyginti skirtingus literatūros kūrinius, ieškoti ir atrasti tarp jų panašumų bei skirtumų. Viena lietuvių mokslininkių, tyrinėjančių komparatyvistikos metodą bei taikančių jį praktikoje – Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė. Ši mokslininkė yra išleidusi mokomąją knygą studentams „Komparatyvistikos pagrindai“ (2006), kurią papildė ir perleido 2013 metais. 2010 metais Vaičiulėnaitė-Kašelionienė kartu su Sigute Radzevičiene ir Reda Pabarčiene išleidžia mokslinę studiją „Komparatyvistinis Europos literatūros matmuo“, kurioje komparatyvistikos metodas atsiskleidžia Europos literatūros kontekste. Ši mokslininkė teigia, kad šiuolaikiniuose literatūros tyrimuose komparatyvistika tiria ne tik literatūrinius ryšius, bet ir sąsajas tarp literatūros ir kitų meno rūšių²¹. Straipsnyje „Lyginamasis literatūros mokslas: cenzūruotas ir atviras tekstas“ mokslininkė analizuoja Vytauto Kubiliaus literatūros tyrinėjimus, kurie parašyti skirtingais istoriniais laikotarpiais: sovietmečiu ir laisvoje Lietuvoje²². Remiantis Vaičiulėnaitės-Kašelionienės teoriniais komparatyvistikos darbais galima teigti, kad komparatyvistikos pagrindas yra literatūros (arba plačiau – literatūros ir kitų meno rūšių) kūrinių lyginimas ir gretinimas.

Straipsnyje apie pastarojo dešimtmečio lietuvių literatūros tyrimus, literatūrologas Nerijus Brazauskas išskiria vienus žymiausių lietuvių tradicinės komparatyvistikos atstovų: tai Silvestras Gaižiūnas, lyginęs baltų literatūras, Indrė Žekevičiūtė, analizavusi Vlado Šlaito poeziją, Inga Vaičekauskaitė-Stepukonienė, išleidusi monografiją apie lietuvių ir latvių romaną²³.

Bakalauro darbe remiantis komparatyvistikos metodu lyginami dviejų skirtingu istoriniu laikmečiu gyvenusių ir rašiusių rašytojų – Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslai.

²¹ Žr. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė Nijolė, „Komparatyvistikos metodologija“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Jurgutienė Aušra, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 346.

²² Žr. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė Nijolė, „Lyginamasis literatūros mokslas: cenzūruotas ir atviras tekstas“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, nr. 17, p. 69-80. [žiūrėta: 2017-05-10]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1822-3737.N_17.PG_69-80/DS.002.0.01.ARTIC

²³ Žr. Brazauskas Nerijus, „Pastarųjų dešimtmečių lituanistiniai literatūrologiniai tyrimai: autoriai, teorijos, idėjos“, in: *Žmogus ir žodis. Literatūrologija: mokslo darbai*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2011, t. 13, nr. 2., p. 71–72. [žiūrėta: 2017-05-19]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2011/braz66-77.pdf>

III. MAŽOSIOS LIETUVOS MOTERIS KAIP ŠEIMOS NARĖ

1. Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslai Ievos Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“

1.1. Aukštųjų Šimonių pirmtakė – senoji Šimonienė

Šeimos sąvoka daugelio mokslininkų aiškinama įvairiai. Plačiąja prasme šeima suvokiama kaip socialinė bendrija, susijusi giminystės ryšiais: „[v]isais laikais šeima buvo ir tebėra socialinė žmonių bendrija, atstovaujanti savo meto visuomeninio gyvenimo sistemai, jos veikiamą ir ją veikianti: visuomeninė santvarka darė įtakos šeimos tipui, jos narių tarpusavio santykiams ir buičiai. Savo ruožtu šeima darė įtakos visuomenės socialiniams santykiams“²⁴. Iš šio apibrėžimo tampa aišku, kad erdvė ir gyvenamasis laikas daro įtaką šeimos raidai bei šeimos narių tarpusavio santykiams. Šis šeimos sąvokos aiškinimas aktualus analizuojant Ievos Simonaitytės kūrybą, nes ji formavosi pirmojoje XX a. pusėje, o rašytojos kūrinio veiksmas neretai vyksta ir XVIII-XIX amžiuje. Remiantis šiuo apibrėžimu galima teigti, kad šeima – tai nedidelė socialinė bendrija, glaudžiai susijusi su visuomenine gyvenamojo istorinio laikmečio santvarka ir erdve. Išryškėja abipusis šeimos ir visuomenės ryšys – visuomenė veikia šeimą, bet ir šeima veikia visuomenę.

Tiek Ieva Simonaitytė, tiek Birutė Baltrušaitytė savo meniniuose tekstuose sukuria įvairių moterų paveikslai, tarp kurių itin ryškios šeimos moterys: motinos, dukterys, žmonos, seserys. Dėl šios priežasties bakalauro darbe dėmesys sutelkiamas į Mažosios Lietuvos šeimos moterų, kaip mažosios šeimos atstovių, paveikslus, tačiau siekiant išsamesnės analizės, remiamasi ir platesne šeimos sąvoka.

Viktorija Daujotytė teigia, kad romane „Aukštųjų Šimonių likimas“ Simonaitytė aprašė giminės likimo istoriją, kaip Mažosios Lietuvos lemtį, kurią aprašydama romano autorė susikoncentruoja į šeimos branduolį – moterį²⁵. Daujotytė moterį iškelia kaip visos šeimos pagrindą, nepalikdama nuošalyje ir giminės sąvokos. Panašiai apie šį romaną teigia ir Vytautas Kubilius, kuris pabrėžia, kad „Aukštųjų Šimonių likimas“ – tai ne tik giminės istorija, bet ir romanas apie Mažosios Lietuvos likimą²⁶. Abu literatūros tyrinėtojai akcentuoja visos giminės istoriją, tačiau visą Šimonių giminę sudaro skirtingos šeimos, gyvenančios įvairiais istoriniais laikotarpiais (nuo XVIII a. pradžios iki XIX a. pabaigos), kurių istorijose atsispindi skirtingos problemos ir rūpesčiai. Kita vertus, konkreči šeimai neatsiejama ir nuo visos giminės, nuo savo ištakų, papročių, kultūros. Vytautas Kubilius teigia, kad Simonaitytės siekis parašyti šeimos kroniką

²⁴ Kalnius Petras, Paukštytė Rasa, Vyšniauskaitė Agnelė, „Valstiečių šeimos demografiniai bruožai ir vidaus organizacija XVIII a. – XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 105.

²⁵ Žr. Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, p. 322–323.

²⁶ Žr. Kubilius Vytautas, *Ievos Simonaitytės kūryba*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 90.

išsiplėtė į visos genties istorinio kelio romaną, kai autorė į Šimonių pasaulį įvedė likimą²⁷. Tai įrodo, jog mažoji šeima (tėvai ir vaikai) yra glaudžiai susijusi su visos giminės istorija, o ši – su visa gentimi, arba tauta. Kubilius akcentuoja ir likimo svarbą romane, kuri siejama tiek su Šimonių giminės istorija, tiek su Mažosios Lietuvos, kaip etninio regiono lemtimi.

Romane „Aukštųjų Šimonių likimas“ išryškėja dvi pagrindinės temos – giminės likimas bei Mažosios Lietuvos likimas. Giminės likimas atskleidžiamas per du šimtmečius trunkančią Šimonių istoriją, pereinant nuo bajoriškųjų Šimonių giminės ištakų XVIII a. pradžioje iki nusigyvenusių valstiečių, gyvenusių XIX amžiuje. Kaip paralelė šios giminės tragedijai iškyla bajoro Šimonio rūmų bokštas Įsros pakrantėje, kuris, kadaise buvęs didingu giminės simboliu, ilgainiui virsta sudūlėjusiais griuvėsiais. Tiek giminės, tiek etnografinio regiono temos atskleidžiamos per siužeto peripetijas bei personažų paveikslus, tarp kurių svarbūs ir moterų paveikslai. Kiekviena šeimos moteris Simonaitytės romane yra glaudžiai susijusi su ją supančia aplinka, tradicijomis, visuomene, taip atskleisdama ir Mažosios Lietuvos specifiką.

Romano pradžioje Ieva Simonaitytė aprašo senąją Šimonienę, Šimonio žmoną, gyvenusią Mažajoje Lietuvoje dar XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. Tikslus šios veikėjos vardas romane nėra minimas. Galima teigti, kad ji įkūnija Šimonių giminės pradžią, ištakas. Apie jos praeitį žinoma tik tai, kad ji buvo kilusi iš bajorų giminės: „Jos lopšys Priegulos pakrantėj stovėjo, senoj Zigmanto pily. Ir jos senoliai kitados buvo karžygiai, ir ne vienas savo krauju apšlakstė Lietuvos žemelę, gindamas ją nuo priešo“²⁸. Citatoje iškyla reali geografinė teritorija – Priegulos (Priegliaus) upės pakrantė, esanti Mažosios Lietuvos pasienyje, kuri romane įprasminama kaip bajoriškos Šimonių giminės gimtasis kraštas. Taigi Senieji Šimoniai – tarsi romantinis, šiek tiek idealizuotas visos Šimonių giminės simbolis. Romana Dambrauskaitė teigia, kad bajoriškieji Šimoniai romane perdėtai idealizuojami, suvokiami lyg išskirtinės asmenybės, apgaubti romantikos, nepaprastumo šydu²⁹. Kita vertus, idealizuodama Šimonių giminės pradžią, Simonaitytė aiškiai parodo visos giminės nuosmukį nuo garbingų, taurių bajorų, iki nusigyvenusių valstiečių, apleidusių pamatines Šimonių vertybes – garbę, teisingumą, pamaldumą, orumą.

Senoji Šimonienė turi keturis sūnus ir dvi dukteris. Romane rašoma, kad Šimonienei svarbiausia išugdyti tikinčius ir pamaldžius vaikus: „Tik vieną rūpestį tepažįsta Šimonienė: savo vaikus užauginti dievo baimėje ir ištikimais karaliaus valdiniais“ (AŠL, 25). Šiuose žodžiuose atsiskleidžia svarbiausios Šimonienės vertybės – pamaldumas ir paklusnumas. Iš to galima spręsti, kad Šimonienė buvo tikinti, paklusni ir nuolanki. Kita vertus, iš tolesnio romano teksto galima

²⁷ Žr. ten pat, p. 124.

²⁸ Simonaitytė Ieva, *Aukštųjų Šimonių likimas*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 25. (Toliau bus cituojama iš to paties leidinio, tekste nurodant romano pavadinimo sutrumpinimą (AŠL) ir puslapį).

²⁹ Žr. Dambrauskaitė Romana, *Ieva Simonaitytė*, p. 48.

spręsti, kad vaikams didesnę įtaką šeimoje turi tėvas: „Bet Šimonių vaikai iš tėvo geriausiai žino, kas jie, ko jie verti. Ir, galvą aukštai iškėlę, jie žengia savo keliu“ (AŠL, 25). Tokia tėvo įtaka vaikams glaudžiai susijusi su iš seno susiformavusia visuomenine nuostata, kad tėvas – tai šeimos galva, vaikų pavyzdys, o motina – vaikų gimdytoja, namų židinio saugotoja. Toks stereotipas atėjęs iš seniausių laikų. Prancūzų rašytoja ir filosofė Simone de Beauvoir apie moterų dalį pirmą kartą visuomenėje teigia: „[n]amų ruošą, tekusi jos [moters] daliai (nes tikrai ji suderinama su motinystės našta), uždaro ją nuolatinio kartojimosi ir imanentiškumo ratą: iš kartos į kartą perduodama namų ruošą kasdien vis kartojasi nesukurdama nieko naujo. Vyro gyvenimas iš esmės kitoks: jis maitina kolektyvą ne kaip gyvybės procesą palaikančios bitės darbininkės, o atlikdamas veiksmus, kurie leidžia pranokti jam savo gyvūnišką dalį“³⁰. Požiūris į moteris keitėsi labai lėtai, todėl ir Šimonaitės aprašomame XVIII amžiuje gana aiškiai išvengiama didesnė tėvo, kaip pavyzdžio, šeimos maitintojo įtaka vaikams nei motinos.

Kaip ir kiekvienai motinai, Šimonienė rūpi tolesnis vaikų gyvenimas, vedybos. Šimonienė trokšta, kad jos vaikai rastų sau tinkamą gyvenimo partnerį. Ji, kitaip nei jos vaikai, jaučia pagarbą vokiečiams ir nori, kad jos dukra išteltų už vokiečio: „O motinos buvo stengiasi įtikinti, kad vokiečių edelmonai esą tokios pat kilnios sielos, kaip ir lietuvių bajorai“ (AŠL, 30). Šiuose žodžiuose atsispindi Šimonienės požiūris į vokiečius, kaip į aukštesnės kultūros atstovus. Be to, santuoka su vokiečiu gali būti turtingos ateities garantas. Tai lemia istorinės aplinkybės – vokiečių įsigalėjimas Mažojoje Lietuvoje. Šimoniai – vieni paskutiniųjų lietuvių bajorų, todėl kilmės neprarasti norima ištekinant dukras už kitataučių bajorų, šiuo atveju – vokiečių edelmonų, o sūnus apvedinti su edelmonaitėmis. Tačiau pastebimas negatyvus vaikų požiūris į vokiečius, kaip į svetimus atėjūnus, užėmusius lietuvininkų žemę. Dėl šios priežasties vienas iš sūnų išjoja į Lietuvą ieškoti „gelsvaplaukės lietuvaitės“. Taip išryškėja riba tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos. Šimonienės sūnus siekia įveikti ribą tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susirasdamas sau lietuvaitę nuotaką. Mažoji Lietuva įprasminama tarsi kultūriškai atskirta Lietuvos dalis, kur vyrauja kitokios tradicijos, kitokia visuomenės sudėtis. Motina nesipriešina sūnaus valiai ieškoti lietuvaitės žmonos, išlydi ją mojuodama balta skepetaite: „Ji moja sūneliui balta skepetaite“ (AŠL, 31). Tokiu gestu motina ne tik atsisveikina su sūnumi, bet ir parodo savo palankumą. Nors ji linkusi apvedinti vaikus su vokiečiais ir taip užtikrinti jiems gerą ateitį, tačiau paiso ir vaikų valios.

Senosios Šimonienės paveiksle išvengiamas mentaliteto kitimas, gebėjimas įvertinti susiklosčiusią padėtį. Šimonienė, kaip motina, nemato kito kelio, siekiant išsaugoti kilmingą

³⁰ Beauvoir Simone de, *Antroji lytis*, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė ir Diana Bučiūtė, Vilnius: Margi raštai, 2010, p. 83.

giminės vardą bei užtikrinti gerą ateitį savo vaikams, kaip tik apvedinti juos su kilmingais vokiečių edelmonais ir edelmonaitėmis, kurie vis labiau įsigalėja Mažojoje Lietuvoje.

Kaip jau minėta, motina siekia vaikus išauklėti dorais, tikinčiais žmonėmis. Apie tai, kad jai pavyko vaikus išauklėti būtent taip, sužinome Šimonienei mirus: „Motinos sėtoji vaikų širdyse sėkla, matyt, nenuėjo niekais: Matas nusitiki dievu, jis ramina ir tėvą. Matas karžygiškai stengiasi slėpti susijaudinimą. Jis atsiminė motiną, mokiusią nebylinėtis su dievu, o pasiduoti jo valiai“ (AŠL, 38). Pasitikėjimas Dievo valia parodo tikėjimo svarbą. Kita vertus, romane rašoma, jog Šimonienės vyras nepripažįsta krikščionių Dievo: „Ne, jis dar vis nesimeldžia dievui, kuris jiems, lietuviams, svetimųjų įpirštas ir kuris ne lietuvių, tik svetimųjų maldas teišklauso. Senis Šimonis lenkia galvą prieš užmirštajį senovės lietuvių dievą, kuris visada su lietuviais buvo, kol lietuviai jį maldoj atsiminė“ (AŠL, 25–26). Šiuose žodžiuose aiškiai parodoma, kad Šimonis atmeta krikščionių Dievą, kaip svetimą, kitų primestą. Senasis Šimonis dar tebėra glaudžiai susijęs su pagonių tikėjimu. Pastebima tam tikra įsitikinimų sankirta tarp Šimonienės ir jos vyro – Šimonienė pamaldi krikščionė, o Šimonis – glaudžiai susijęs su pagonių tikėjimu, besimeldžiantis pagonių dievams, pasakojantis vaikams padavimus apie šventas girias ir ąžuolus.

Kūrinyje reikšminga senosios Šimonienės mirtis – moteris miršta XVIII a. pradžioje siaučiant marui. Remiantis istoriniais faktais, žinoma, kad XVIII a. Mažojoje Lietuvoje iš tikrųjų siautė maras, kuris nusinešė daugelio žmonių gyvybes³¹. Maras šiame romane gali būti suvokiamas kaip lėto nykimo, žlugimo, masinės pražūties metafora, kuri sietina ne tik su pačia Šimonių gimine, bet kartu ir su Mažosios Lietuvos regionu. Maras pražudo bajoriškos kilmės Šimonienę, jos vyrą ir penkis vaikus. Nuo Šimonienės mirties prasideda lėtas visos Šimonių giminės nuosmukis: „Šimoniai, skirtingai praeidami kiekvienas savąjį gyvenimo tarpsnį, neišvengiamai artėja prie visos šeimos, savo giminės žlugimo, jų kelias, vingiavęs per baudžiavinę Prūsų Lietuvą, vėlesniais laikais – per kapitalistinės visuomenės santykių draskomą kraštą, ilgainiui visai pradingsta, sudyla, ir ant Aukštųjų kalno tik nuremplėjusios pušys bemena, kad čia gyventa Šimonių“³². Maras, kaip pražūties metafora, ryškus ir platesniame kontekste – Mažojoje Lietuvoje – ne tik tiesiogine prasme, bet ir perkeltine. Mažojoje Lietuvoje maru gali būti laikomas tautinės tapatybės irimas ir germanizacija, kuri ypač suaktyvėjo XIX amžiuje. Germanizacija vyko ne tik prievartiniu būdu, tačiau lietuvininkai vokiečių ir savo noru, nes suvokė, jog tik vokiškai kalbantis žmogus gali siekti mokslo, aukštesnės vietos visuomenėje bei susikurti geresnę ateitį. Taigi germanizacija, kaip masinis lietuvininkų nutautėjimas, romane išreiškiama per maro metaforą.

³¹ Žr. Matulevičius Algirdas, *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje*, Vilnius: Mokslo, 1989, p. 38–39.

³² Dambrauskaitė Romana, *Ieva Simonaitytė*, p. 45.

Šimonienės, kaip žmonos, funkcija romane plačiau nedetalizuojama. Jos santykis su vyru atskleidžiamas tik tikėjimo aspektu – parodoma priešprieša tarp krikščionių Dievui pamaldžios Šimonienės ir Šimonio, besimeldžiančio pagonių dievams. Kita vertus, romane nerašoma, kad tikėjimo skirtybės sukurtų šeimoje nesantaiką. Priešingai, Šimonis, pamatęs maru užsikrėtusią žmoną, kviečia vaikus į jos kambarį: „Vaikeliai, kelkitės, mamytė...“ (AŠL, 37). Kreipimasis į vaikus mažybiniais žodžiais, žmonos pavadinimas mamytė, parodo artimą santykį, švelnumą, o šiuo atveju ir liūdesį, nelaimės nuojautą. Po nutylėjimu paslepiama mintis, kad Šimonienė užsikrėtė maru.

Senosios Šimonienės poveikslas nėra labai platus ir išsamus (ji miršta dar kūrinio pradžioje), tačiau jos poveikslu vaizduojama dievobaiminga, nuolanki motina, siekianti išauginti tikinčius, dorus ir paklusnius vaikus. Jos poveikslu atskleidžiama pagarba Vokietijai, kaip aukštos kultūros kraštui, o kartu ir prierašumas savo žemei bei bajoriškai kilmei. Bajoriška kilmė veikėjai iškyla kaip vertybė, kurią siekiama išsaugoti vaikų santuoka su vokiečių edelmonais ir edelmonaitėmis. Esminiai Šimonienės būdo bruožai, vaizduojami romane – meilė vaikams, gebėjimas įvertinti susiklosčiusią situaciją (vedybų klausimas), tikėjimas, dievobaimingumas, pagarba vaikų valiai. Šiuo poveikslu autorė vaizduoja visos Šimonių giminės ištakas, glūdinčias XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje Mažojoje Lietuvoje, vokiečių aplinkoje.

1.2. Jokūbo Šimonio žmona

Kitas šeimos moters poveikslas Ievos Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“ – Jokūbo Šimonio žmona, kuri gyvena XIX amžiuje. Romane šios moters poveikslas daugiausia atskleidžiamas per veikėjos ir jos sūnaus, išvykusio į Vokietiją, santykių vaizdavimą.

Sūnui gyvenant Vokietijoje, Šimonienė yra silpnos sveikatos, tačiau minima, kad belaukdama grįžtančio sūnaus sustiprėja: „Net Šimonienė sustiprėjo“ (AŠL, 134). Šimonienė didžiuojasi į Vokietiją išvykusiu sūnumi, tiki, kad jis bus laimingas, o kaip ir senoji Šimonienė, taip ir ši – trokšta geros ateities savo vaikams. Didžiavimasis į Vokietiją išvykusiu sūnumi gali būti susijęs su Vokietijos, kaip aukštesnio kultūrinio lygio šalies, vertinimu. Šimonienė viliasi, kad Vokietijoje sūnus susikurs turtingą ir gerą ateitį.

Kita vertus, Šimonienė baiminasi, kad sūnus nesuvokietėtų, todėl šiam grįžus ir pasisveikinus lietuviškai, motina džiaugiasi: „Dievui dėkui! Sūnelis dar moka būriškai“ (AŠL, 135). Tačiau šių žodžių garsiai neištaria. Dėmesys atkreiptinas į tai, kad motina teigia, jog sūnus sveikinas ne lietuviškai, o būriškai. Analizuodamas regioninės tapatybės raišką laisvųjų stilių tekstuose, Kazimieras Župerka teigia, kad daugelis įvaizdžių yra bendri įvairių regionų tekstams, pavyzdžiui,

lietuvio – kaimiečio arba iš kaimo kilusio miestiečio – pasaulėvokai apskritai³³. Šiuo atveju romane atskleidžiamas bendras lietuvininko požiūris į lietuvių, kaip kaimiečių, valstiečių kalbą. Motinos džiaugsmas sūnui pasisveikinus lietuviškai glaudžiai siejamas su germanizacijos procesu – dauguma Vokietijoje gyvenančių ar dirbančių lietuvininkų vokiečių, siekdami geresnio gyvenimo, aukštesnės tarnybos, prisitaikydami prie aplinkos. Pasak Zigmo Zinkevičiaus, gerai vokiškai kalbantis lietuvis XIX amžiuje jau buvo laikomas vokiečiu³⁴. Girdėdama sūnų pasisveikinant lietuviškai, motina džiaugiasi, kad sūnus dar nenutolęs nuo savo krašto kalbos, kad svetima aplinka jo dar neatitolino nuo šeimos ir tautos, kad jis dar netapo vokiečiu. Romane taip pat pabrėžiama, kad motina bijo savo sūnų pavadinti „vaikeliu“. Tai rodo tam tikrą baimę, suvaržymą ar net susvetimėjimą, o kartu ir savotišką pagarbą jau suaugusiam sūnui.

Reikšmingas tėvų pokalbis su iš Vokietijos namo grįžusiu Mikėliu. Sūnus pasakoja, jog savo vaiką pakrikštijo vokišku vardu Heinz Joachim bei nemoko jo lietuviškai kalbėti. Tėvas dėl to skaudžiai nusivilia. Motina, išgirdusi sūnų kalbant vokiškai, juo didžiuojasi: „Ir žinojimas tų svetimųjų žodžių! – džiaugiasi motina širdyje. Ir pasididžiavimas tyliai įsišliejo į Šimonienės krūtinę. – Ponas – ne būras – mano sūnus!“ (AŠL, 136). Taip motina tarsi pateisina savo sūnaus vokiečių kalbą, kaip kelią į geresnę ir turtingesnę ateitį. Citatoje ryškus ir tuometinis požiūris į vokiečių kalbą: vokiškai kalbantis lygus ponui, o lietuviškai – būrui. Toks požiūris pateisina motinos didžiavimąsi sūnumi, kaip ponu. Kita vertus, šiuose žodžiuose atsiveria ir tam tikra priešprieša – dar neseniai motina, džiaugusis, kad sūnus sveikinas lietuviškai (būriškai), nudžiunga, kai jis ima kalbėti vokiškai. Didžiavimasis vokiškai kalbančiu sūnumi iškyla tarsi kaukė, po kuria slepiamas nebylus nusivylimas, liūdesys dėl nujaučiamo nutautėjimo. Mikėlio tėvas, priešingai nei motina, nusivylimo neslepia, išreiškia jį pykčiu.

Sūnui iškeliaujant, tėvas ir brolis jį palydi nusivylimu ir pykčiu. Motina sūnui nelieka abejinga: „Tik motina išlydėjo sūnelį keleliu iki Aukštųjų kalno. Ir motina viena tik rado širdingų žodžių savo vaikui. Motina viena nepyko ant sūnaus dėl vokiečių kalbos: juk jis ponas. Tuo daug kas pateisinama“ (AŠL, 138). Šie žodžiai atskleidžia motinos meilę sūnui, o kartu parodo, kad vokiečių kalbos vartojimas priartina Mikėlį prie ponų luomo. Motina nelieka abejinga Mikėliui, kuris tam tikra prasme atsižada savo tautinės tapatybės. Ji vokiečių kalbą suvokia, kaip geresnės ateities garantą. Tai glaudžiai susiję ir su gyvenamąja aplinka bei istoriniu laikotarpiu – dauguma vokiečių, gyvenančių Mažojoje Lietuvoje XIX amžiuje, buvo išsipirkę nusigyvenusius lietuvininkų ūkius, buvo turtingesni, todėl, anot motinos, ir sūnaus vokiečių kalbą jam gali lemti aukštesnę padėtį

³³ Žr. Župerka Kazimieras, „Regioninės tapatybės raiška laisvųjų stilių tekstuose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 19: Regionas: istorija, kultūra, kalba, sudarė: Bronius Maskuliūnas, Simonas Strelcovas, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 346.

³⁴ Žr. Zinkevičius Zigmas, *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 209.

visuomenėje bei turtingesnį gyvenimą. Tėvas, priešingai nei motina, ant sūnaus pyksta, vokiečiųjimą suvokia kaip giminės ir visos tautos išdavystę: „Jokūbas Šimonis jaučia, kad negerai sūnus daro palikdamas vokiečių tarnyboje. Jis jaučia, kad lietuvininkas turi save gerbti, o ne lankstytis prieš svetimuosius. Jo sąžinė liudija, kad jis ir jo sūnūs gali stovėti ir net stovi ant to paties laipsnio, ant kurio stovi vokiečiai. Betgi vokiečiai lietuviu tokiu nepripažins. Užtai jis ir lieka, bent privalo likti Šimoniams ir visiems lietuviams svetimas“ (AŠL, 114). Iš čia išryškėja savųjų ir svetimųjų opozicija. Anot Imeldos Vedrickaitės, būtent erdvės apribojimas nurodo galimas opozicijas ir interakcijas, tarp kurių žmonės iš čia/žmonės iš ten, tėvynė/svetima šalis³⁵. Mažoji Lietuva – tai sava erdvė, Vokietija – lietuvininkams svetimas kraštas. Patys vokiečiai lietuvininkų taip pat suvokiami kaip svetimieji, atėjūnai. Taigi Mažosios Lietuvos regionas tampa kitų, svetimų kraštų (šiuo atveju Vokietijos) vertinimo matu, pagal kurį kuriamas atitinkamas kitos šalies įvaizdis.

Pats Mikėlis vokiečiųjimą vertina racionaliai ir logiškai: „Ir nori tėvas, kad aš savo vaikus lietuviškai mokyčiau! Juk tai tiesiog beprotystė. Karaliaučiuje, kur beveik tik vieni vokiečiai gyvena! O kad norėsiu leisti sūnų studijuoti? Ar aš nežinau, ar ne pats patyriau, kaip bloga yra lietuvininkui tarp vokiečių. O savo vaikui tą patį vargą užkrauti? Ne!“ (AŠL, 137). Šiais žodžiais aiškiai parodoma tuometinė lietuvininkų padėtis Mažojoje Lietuvoje. Lietuviškai kalbantis neturi galimybės tapti ponu, valdininku. Visai kas kita mokant vokiečių kalbą: „Vokiečių kalba lietuviui buvo reikalinga susikalbėti su ponu, ją vartojo valdininkai ir po maro atkelti kolonistai, su kuriais lietuvių valstiečiams teko bendrauti“³⁶. Taigi vokiečių kalba tapo neišvengiamai reikalinga, tam tikra būtinybe gyvenant vokiškoje aplinkoje bei siekiant aukštesnės padėties visuomenėje. Mikėlis trokšta sukurti gerą ateitį savo vaikui, todėl jį nuo mažumės moko kalbėti vokiškai. Taip Mikėlis prisitaiko prie istorinių aplinkybių, o tai jį suartina su senąja Šimoniene, kuri, trokšdama laimės savo vaikams, nori juos apvesdinti su vokiečiais. Abiejų šių veikėjų paveiksluose įžvelgiamas asmenybės skilimas – jų paveikslais reiškiamas artimumas tėviškei, gimtai kalbai ir tautai, tačiau aplinkybės juos verčia nepaisyti pamatinių vertybių ir prisitaikyti prie vis labiau vokiečiųjančios visuomenės.

Šimonienės ir jos vyro tarpusavio santykiai taip pat atskleidžiami per santykio su sūnumi Mikėliu vaizdavimą. Motina sūnų gina ir palaiko, o tėvas ant jo pyksta. Požiūris į Mikėlį – Jokūbo ir jo žmonos ginčų priežastis. Žmona siekia vyrą nuraminti ir įtikinti, kad sūnus nesuvokietės, kad valdininko tarnyba jam bus naudinga: „Negali padyvyti vaikeliui, žinai, kad jis silpnas, sunkių darbų dirbti neįstengia. Nori lengvesnę duoną turėti“ (AŠL, 113). Tėvas, vertinantis ir gerbiantis lietuvininko tapatybę, baiminasi, kad sūnus ją pamažu praras, nebevertins savo kilmės: „O kad ir

³⁵ Žr. Vedrickaitė Imelda, *Erdvės matmuo*, p. 13.

³⁶ Zinkevičius Zigmantas, *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*, p. 206.

neužmirš, sp[j]aute jis vis tiek sp[j]aus į visa, kas lietuviška, kas būriška, kaip tatai daro visi tie, kurie ėjo lengvesnės duonos ieškotis. Ir sp[j]aus sūnus tėvui į akis, visai nesuprasdamas, kad jo akys apmuilintos svetimųjų“ (AŠL, 113). Ginčas dėl sūnaus baigiamas Šimonio mintimi, kad ginčytis su moterimis nėra prasmės: „Neverta ginčytis su moterim, – pamanė sau Šimonis. – Jas vargu kada nors įtikinsi: jos tik užsispyrusios savo kalba ir gana!“ (AŠL, 114). Šiuose žodžiuose atskleidžiamas vyro požiūris į moterį, kaip į žemesnio rango, užsispyrusią būtybę, kuri tvirtai laikosi savo nuomonės ir nenusileidžia vyrui. Kita vertus, galima teigti, kad Jokūbą ir jo žmoną sieja gana artimas ryšys. Jokūbas žmoną vadina mažybiniu žodžiu „mamele“, o žmona vyrą – „tėveliu“. Artimą santykį tarp vyro ir žmonos romane atskleidžia ir pats tarpusavio bendravimas: „Kiemelyje, po kaštono medžiu, ant suoloelio, sėdėjo Šimonis su Šimoniene ir šnekučiavosi“ (AŠL, 111). Nors Jokūbas – valstietis, turintis daugybę darbų, tačiau jis randa laiko prisėsti su žmona kieme po kaštonu ir šnekučiuotis. Tai – savita dėmesio išraiška.

Abu tėvai siekia geriausios ateities savo vaikams, todėl tiek Jokūbas, tiek jo žmona nori apvesdinti kitą sūnų – Krizą – su turtinga mergina: „Tėvam labai tiktų Stonaitikė. Stonaičiai turtingesni. Jie dukterį pinigais apipils, – sako kaimynai, – jei tik ją kas ims“ (AŠL, 115). Tačiau sūnus paklauso širdies balso ir veda mylimą, tačiau neturtingą merginą – Ilžę Ašmikę. Nors tėvai siekia turtingos ateities sūnui, tačiau jo vedyboms su Ilže nesipriešina.

Mirus Jokūbui, jo žmona gyvena pas sūnų Krizą ir jo šeimą. Pasenusi moteris meldžiasi už mirusį vyrą, gyvus sūnus, Krizo žmoną ir pačią save: „Senoji Šimonienė linkteri galva ir, nuėjusi į savo stubelę, pasiima maldų knygą, kur skaito ir meldžiasi už neseniai mirusįjį Jokūbą – savo vyrą, už Krizą ir Ilžę, už Mikėlį... Čia prideda ji daug daug žodžių iš savo širdies. Ir ašarų srovės teka ir teka per pageltusį, vargų išraižytą jos veidą. O pagaliau dar meldžiasi ji už save, kad veikia galėtų pasekti Jokūbu“ (AŠL, 151). Šiame epizode parodoma, kaip gyvenimas išvargino Šimonienę, maldos už šeimą atskleidžia, kad šeima jai – viena svarbiausių vertybių. Noras sekti Jokūbu (mirti) sietinas su tuo, kad Šimonienė jaučiasi nugyvenusi savo gyvenimą, o kartu ir ilgisi savo vyro.

Jokūbo Šimonio žmona – sudėtinga asmenybė. Šiuo paveikslu parodoma besąlygiška motinos meilė vaikams. Ilgesys Vokietijoje gyvenančiam sūnui Mikėliui išryškina opoziciją tarp savos ir svetimos erdvės (tarp Mažosios Lietuvos ir Vokietijos). Šią opoziciją papildoma lietuvių ir vokiečių kalbų priešprieša, kuri tampa vidine Šimonienės drama. Mikėlio motinai svarbi lietuvininkų kultūra ir papročiai, lietuvių kalba, todėl matydama germanizacijos paveiktą sūnų, motina jaučia skausmą ir liūdesį, tačiau jį paslepia po išorinio pasididžiavimo kauke. Besididžiuodama sūnumi, motina bando atrasti „teigiamą“ vokiečių pusę – svetimos kalbos mokėjimas iškyla kaip nauja vertybė. Siekdama išlaikyti artimą santykį su sūnumi, Mikėlio motina turi perkainoti savo pamatines vertybes – tautiškumą, gimtosios kalbos puoselėjimą, tradicijas, meilę vaikui. Meilė sūnui lieka

svarbiausia, todėl, nepaisydama vidinio skausmo dėl sūnaus nutautėjimo, Šimonienė jį palaiko ir gerbia. Savo meile vaikams bei ramiu ir nuolankiu charakteriu Jokūbo Šimonio žmona dar artima senajai Šimonienei, vienai pirmųjų Šimonių giminės atstovių. Jokūbo Šimonio žmonos poveikslu reiškiamas savitas vaiko laimės suvokimas, kuris daugiausia vertinamas turto matu. Tokia nuostata ryški ir senosios Šimonienės paveiksle, motinai siekiant apvesdinti vaikus su turtingesniais vokiečiais.

Šimonienė, kaip žmona, vaizduojama rami, tačiau ginanti savo įsitikinimus. Ši moteris trokšta santarvės šeimoje, todėl nori įtikinti vyrą, kad šis nepyktų ant sūnaus Mikėlio. Nors Jokūbas su žmona dažnai ginčijasi dėl Mikėlio, tačiau jų ryšys romane vaizduojamas kaip gana artimas, šiltas. Tai liudija mažiųjų žodžiai, kuriais vienas į kitą kreipiasi Jokūbas ir jo žmona, jų tarpusavio bendravimas, o galiausiai Šimonienės maldos už mirusį vyrą.

1.3. Urtė Šimonytė

Urtės Šimonytės poveikslas – vienas ryškiausių motinos poveikslų Ievos Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“. Anot Vytauto Kubiliaus, tai rašytojos motinos prototipas³⁷. Viktorija Daujotytė, analizuodama Urtės poveikslą, pabrėžia, kad Simonaitytė šią veikėją išskiria labiausiai: „<...> pasakojime pradeda ryškėti naujos gijos. Pasakojanti duktė pradeda girdėti savo motinos, o kartu ir savo likimą. Pasakojimas lėtėja, sustojama prie situacijų, pokalbių“³⁸. Pasakotojos balsas tampa artimas pačiai veikėjai. Urtė Šimonytė – turtingo ūkininko sūnaus suvedžiota, nėščia ir palikta moteris. Panašus likimas lydėjo ir Ievos Simonaitytės motiną – ji tarnavo pas ūkininkus ir pastėjo nuo vyriausiojo ūkininko sūnaus. Tapusi nėščia, buvo išvaryta iš ūkio ir prisiglaudė pas savo seserį, panašiai kaip ir Simonaitytės herojė Urtė³⁹. Bernardas Aleknavičius, pasakodamas Ievos Simonaitytės gyvenimo istoriją, apie jos motiną Etmę Simonaitytę (vėliau Budrienę) rašo: „Etmei Simonaitytei nesisekė. Nesisekė ir jos mergelei. Žiūrėk, čia kojęt suluošino, čia lūpą perskėlė, o čia ir girtas Dūdjonis ne juokais Ėvikę išgąsdino“⁴⁰. Šie biografiniai motyvai atsiskleidžia ir Urtės gyvenimo istorijoje – jos dukra Rožė jau gimsta luošą, o tetos, pas kurią laikinai prisiglaudė, vyras ją nuolat erzina ir užgaulioja.

Sužinojus apie Urtės nėštumą, iš darbo pas ūkininką ją išvaro jos mylimojo motina, kuri Urtę primušo. Urtė negali grįžti į tėvų namus, nes jos tėvai gyvena su marčia, paėmusia visą namų ūkį į savo rankas. Galiausiai Urtė kartu gyventi priima jos sesers šeima, nors ir ten sesers vyras, o vėliau ir pati sesuo, ją ir Rožę užgaulioja skaudžiais žodžiais: „Tokią negarbę ant Šimonių parnešti! <...> Tėvas jau gana turi širdperšų dėl tos kivynos marčios. Ir tu jo žilai galvai dar gėdą padarai“ (AŠL,

³⁷ Žr. Kubilius Vytautas, *Ievos Simonaitytės kūryba*, p. 107.

³⁸ Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, p. 325.

³⁹ Žr. Aleknavičius Bernardas, *Vakarė žvaigždė*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 16.

⁴⁰ Ten pat, p. 18.

235). Urtė pasijunta niekam nereikalinga, vieniša. Susiklosčiusi situacija Urtę Šimonytę suartina su Antano Vienuolio „Paskenduolės“ pagrindine heroje – Veronika, kuri taip pat yra suvedžiota, o tapusi nėščia yra atstumiamą visos kaimo bendruomenės panašiai kaip ir Urtė Šimonytė. Albertas Zalatorius, analizuodamas Simonaitytės romaną teigia, kad Urtės paveikslu įprasminamas tragiškas suvedžiotos moters likimas⁴¹. Mylimo vyro ir visuomenės atstūmimas, vienatvė paskatina Urtę nusiskandinti Veiviržo upėje, tekančioje Klaipėdos krašte. Anot Imeldos Vedrickaitės, literatūros erdvė iškyla kaip nuolatos papildomas literatūrinio vaizdo matmuo⁴². Šiuo atveju Veiviržo upės vaizdas sukonkretina Urtės bandymo nusiskandinti epizodą, suteikia jam realumo įspūdį. Ją išgelbėja vienintelis jai palankus žmogus – samdinys Stepas. Bandydama nusiskandinti Urtė suserga plaučių uždegimu, kuris tampa jos mirties priežastimi.

Nėštumo laikotarpiu Urtę Šimonytę slegia daug rūpesčių – visuomenės atstūmimas, vienatvė, gyvenimo vietos paieškos, todėl nelieka laiko galvoti apie būsimą kūdikį. Net vardą vaikui Urtė sugalvoja tik mergaitei gimus: „Urtė dar niekada nebuvo pagalvojusi, kokį ji savo kūdikiui duos vardą. Jai niekada į galvą neatėjo mintis, kad ji kada nors privalės atsisverti ir pasakyti lemiamą žodį dėl savo kūdikio, kuris jai, tik jai vienai tepriklausys. Bet tuo akies mirksniu, kada bobelė paklausė apie vardą, Urtė pajuto savy kažį kokį patenkinimą, kažį kokį keistą malonumą ir džiaugsmą. Ir josios širdyje suskambėjo lyg šventa kokia giesmė: „Mano dukrelė, mano Rožė!“ (AŠL, 240). Parinkdama dukrai vardą Urtė pradeda jausti atsakomybę dėl gimusio vaiko ir džiaugsmą, kad pasaulyje ji nebe viena. Pats dukters gimimas tampa lyg šventa akimirka. Kita vertus, Rožės vardas gali būti siejamas su bibliiniu kančios simboliu – erškėčių vainiku.

Gimus Urtės dukrai, vaiką priėmusi moteris pasako, kad mergaitė labai silpna ir gali neišgyventi, tačiau Urtė to nesiklauso, gimęs vaikas jai tampa gyvenimo tikslu, sužadina meilę ir viltį: „Pirmas gailusis mergaitės verksmas įsiveržė į Urtės krūtinę ir pasiekė tamsiausiąją širdies gelmę, kur miegojo, lyg jos visai nebūtų buvę, motinos meilė. Dabar ji atbudo, pilna susimilimo“ (AŠL, 241). Šiuose žodžiuose atsispindi atbundanti motiniška meilė, kuri skatina kovoti, nepasiduoti likimui. Kita vertus, žodžiais „lyg jos visai nebūtų buvę“ romano autorė labai tiksliai parodo Urtės jaunumą, nepasiruošimą motinystei.

Gimus Rožei, Urtės neapleidžia skaudžios realybės suvokimas – ji svarsto, kaip reikės elgtis dukrai paaugus ir supratus, kad ji yra „mergos vaikas“: „Taip, ji supras, ir ji veik patirs, ką reiškia mergos vaiku būti. Bet aš jos atsiprašysiu. Aš, jos motina, jai rankas ir kojas nubučiuosiu ir su ašaromis melsiu atleidimo. Aš jai pasakysiu, kad norėjau būti laiminga, kad vyliausi meilės puikaus

⁴¹ Žr. Zalatorius Albertas, „Moteris moterų prozoje“, in: Zalatorius Albertas, *Prozos gyvybė ir negalia*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 70.

⁴² Žr. Vedrickaitė Imelda, *Erdvės matmuo*, p. 9.

bernelio, jos tėvo, – ir jis, pasinaudodamas šituo laimės troškimu, mane prigavo!“ (AŠL, 242). Šiuose Urtės žodžiuose atsiskleidžia ne tik apgailestavimas dėl tokios padėties, bet kartu ir visas vidinis herojės dramatismas – Urtė supranta, kad jos dukra bus daugelio atstumama dėl to, kad yra „mergos vaikas“. Dėl to Urtė jaučiasi kalta. Siekdama meilės ir laimingo gyvenimo, naiviai pasitikėdama ūkininko sūnumi, ji pati lieka įskaudinta ir atstumta. Svarbu tai, kad Urtė nesuverčia visos kaltės Mikui Sobriui, Rožės tėvui: „Bet ne vien tavo tėvas kaltas, – sakysiu jai, – ir aš, ir aš! Aš išsiilgau ir troškau meilės, kaip išsiilgsta ir trokšta kiekviena moteris. Moteriai šitokia meilė visada šventa ir kilni. O vyrui visada ji tik žaislas“ (AŠL, 242). Tokiais Urtės monologais atsiskleidžia psichologiniai dalykai, kurie neretai romane išstumiami į priekį, nuošalyje paliekant išorinį veiksma, sulėtinant siužetinį tempą⁴³. Anot literatūrologės Džiuljetos Maskuliūnienės, „[t]ekėti iš meilės, sulaukti svajonės išsipildymo – labiau tautosakinis, pasakiškas, nei realus kaimo gyvenimo paveikslas“⁴⁴. Nors šis teiginys skirtas Motiejaus Valančiaus apsakymo veikėjai Agatei, tačiau jis aktualus ir analizuojant Urtės Šimonytės paveikslą. Šiai veikėjai taip pat likimas neskiria laimingo gyvenimo su mylimuoju, o paženkliną jį skausmu.

Romane rašoma, kad Urtė dažnai apkabindavo dukrą prieš miegą, paimdavo ją už rankos. Tokie gestai parodo motinišką meilę ir rūpestį. Urtei mirus, Rožė pasiilgsta motinos švelnumo, meilės, kurią Urtė išreikšdavo meiliais žodžiais, prisilietimais: „O dar dažniau ji verkia, kad išsiilgsta motinos meilės, kad išsiilgsta globojančių ją rankų, meilaus žodelio“ (AŠL, 275). Kita vertus, įdomu tai, kad motinai esant gyvai, dukra ją vadina vardu: „Skamba keistai, jei kūdikis motiną vardu vadina. Bet Urtė taip nori, kodėl taip nori – ji nė pati nežino. Berods, ji niekada to savo noro nepareikšė, bet kitaip savo mergaitės ir nemokė. Roželė visai nežinojo ir įsivaizduoti negalėjo, kad Urtę reikėtų mamyte pavadinti“ (AŠL, 272). Nors sakoma, kad Urtė nežino, kodėl nori, jog jos dukra vadintų ją vardu, tačiau romano autorė leidžia skaitytojui suprasti, kad Urtė gėdisi savo praeities ir siekia, kad jos dukra kuo ilgiau nežinotų, jog yra „mergos vaikas“, paliktas tėvo. Galima daryti prielaidą, kad Urtė jaučiasi nenusipelnusi motinos vardo ir apgailestauja dėl skaudžios dukters ateities, kurią nujaučia. Skaudaus dukters likimo nuojauta aiškiai išreiškiama paskutiniuose Urtės žodžiuose prieš mirtį: „Tau daug reikės kentėti, kada manęs nebebus, tai pratinkis pamažu jau dabar“ (AŠL, 273). Šiais žodžiais Urtė ne paguodžia dukrą, o įspėja apie artėjančius našlaitės gyvenimo sunkumus.

Reikšmingas paskutinis Urtės susitikimas su buvusiu mylimuoju Miku Sobriu. Mikui išgirdus Urtės balsą kyla tokios mintys: „Bet balsas taip staiga persimainęs, lyg pabarškęs, lyg užkimęs, visai ne Urtės Šimonytės tai balsas, o seno žmogaus, kuris jau savo laiką išgyvenęs ir kuriam jau

⁴³ Žr. Juozas Stonys, *Psichologizmas ir lietuvių proza*, Vilnius: Vaga, 1979, p. 40.

⁴⁴ Maskuliūnienė Džiuljeta, „M. Valančiaus apsakymas „Agatė“: atpildo istorija“, *Gimtas žodis*, Vilnius: Gimtas žodis, 2004, nr. 12, p. 23.

nieko pasaulyje nebėra, ir jis jau nieko nebelaukia – tik mirties“ (AŠL, 269). Taigi galima daryti išvadą, kad sunkus vienišos motinos gyvenimas Urtę išvargina ir nualina. Siekis išgyventi ir išlaikyti dukrą bei namus, verčia moterį sunkiai dirbti, sukaupus paskutines jėgas, kurias galutinai pakirto sunki liga. Šioje citatoje ypač svarbus Urtės balso aprašymas, kuriuo aiškiai parodoma Urtės drama, lyg viso gyvenimo atomazga.

Urtės Šimonytės paveikslu parodoma vieniša, vargingo ir skurdaus gyvenimo alinama, mylimo vyro ir aplinkinių atstumta moteris. Šie bruožai Urtę Šimonytę priartina prie motinos-aukos tipo, kurio svarbiausias tikslas, kaip teigia Žydronė Kolevinskienė – pamiršti save⁴⁵. Gimus vaikui, Urtė Šimonytė pamiršta save – gyvena dėl dukters, siekia ją išlaikyti. Šiuo moters-motinos paveikslu išreiškiamas prigimtinis moters silpnumas bei jautrumas – jai vienai sunku rūpintis kukliu namų ūkiu, išlaikyti dukrą. Dar būdama jauna Urtė atrodo visai susenusi, o nuolatinės ašaros parodo skausmą ir liūdesį. Motinystė Urtei Šimonytei tarsi vienintelis likęs gyvenimo džiaugsmas, kurį vis dėlto apkartina skaudaus dukters likimo nuojauta, o galiausiai ir sunki liga.

Romane svarbus Urtės santykis su motina. Urtės motina sprendžia klausimą, kur siųsti dukrą tarnauti ir kartu su tėvu nutaria ją leisti pas Sobrius. Reikšmingas Urtės priešinimasis tokiai tėvų valiai: „<...> prie Sobrių manęs nevaryk, ten nenoriu, ir gana!“ (AŠL, 192). Motina nepaiso dukters valios ir vis tiek liepia dirbti pas Sobrius: „Urte, aš manau vištytis vištos nemokys. Tu man neįkalbinėsi, kas tau geriau, tai aš jau žinosiu“ (AŠL, 192). Šiuose žodžiuose išryškėja motinos ir dukters santykiai. Parodoma, kad vaikai turi klausyti tėvų valios, neturi teisės priešintis. Motina dukrą išklauso, tačiau jos valios nepaiso. Pasakymu „vištytis vištos nemokys“ aiškiai parodomas tėvų autoritetas ir viršenybė. Po ginčo dėl darbo Sobrių ūkyje iškyla tragedijos nuojauta, kuri pasakoma Urtės lūpomis: „Tu varai mane į prapuolimą!“ (AŠL, 193). Urtės motina nusivilia dukra, kuri taip nenoriai paklūsta tėvų valiai: „Dieve, dieve, kas bus iš tos mergelės! <...> Iš kur tas atbulumas? Paklusniausias mano kūdikis į ką dabar pavirto! Na, išeis į žmones, rasi įgaus vėl protą!“ (AŠL, 194). Galima teigti, kad paklusnumas iškyla kaip pagrindinė vaikų savybė. Jeigu vaikas paklusnus – jis yra geras, jeigu priešinasi tėvų valiai, vaiku stebimasi, nusiviliama. Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius ir Rasa Paukštytė, analizuodami XVIII–XX a. pirmosios pusės valstiečių šeimą teigia, kad vaikai tėvams privalėjo būti pavaldūs iki pilnametystės⁴⁶. Šis šeimos bruožas aktualus ir Simonaitytės personažams. Įdomu tai, kad Urtės motina, be Urtės žinios, sutarė su Sobriais ir atlygį už Urtės darbą. Dėl to Urtė stebisi: „Ar tai jau suderėta? Aš apie tai dar nieko nežinau. Man dar niekas nieko nesakė. Tai manęs neatsiklausus, jau ir alga suderėta. Puikiai!“

⁴⁵ Žr. Kolevinskienė Žydronė, „Motinystės diskursas lietuvių prozoje: Lauros Sintijos Černiauskaitės Kvėpavimas į marmurą“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 5: Vaikas lietuvių ir pasaulio kultūrose, sudarė Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 96–104.

⁴⁶ Žr. Kalnius Petras, Paukštytė Rasa, Vyšniauskaitė Angelė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, p. 138.

(AŠL, 199). Kita vertus, kalbėdama su seserimi dėl darbo pas Sobrius, Urtė sako: „Reikia tėvų klausyti, sesele!“ (AŠL, 200). Taigi, Urtė paklusnumo nepraranda.

Kai visas kaimas sužino apie Urtės nėštumą, motina labai supyksta: „Nė prie angos neprisileisiu palaidūnės! Visą Šimonių vardą aptersė. Tegu sau eina dabar, kur žino. Mokėjo prisivilioti ūkininko sūnų, tegu dabar moka jį ir laikyti“ (AŠL, 231). Nusivylimas dėl Urtės nepaklusnumo, nenoro vykti dirbti pas Sobrius galiausiai perauga į didelį pyktį Urtei tapus nėščia. Motina nenori matyti dukters, teigia, kad ji suteršė giminės vardą. Kita vertus, galima manyti, kad motina pati pastūmėjo dukrą į nuodėmę prieš dukters valią išsiųsdama ją tarnauti pas Sobrius. Galbūt jei motina būtų paklausiusi Urtės ir leidusi jai pasilikti namie, tokia nelaimė nebūtų įvykusi. Kiek vėliau Urtės motina supranta suklydusi leisdama dukrą į Sobrių ūkį: „Gana dažnai lieja dabar Šimonienė gaudžias ašaras dėl savo dukters. Nebūt juk reikėję taip griežtai nusistatyti, kad nenorėjo Urtė eiti į Vaičius, ir nebūtų reikėję taip varu siųsti“ (AŠL, 232). Taigi, Urtės mama ima jausti kaltę ir gailėtis dukters: „Ar negana savo dukteris mokiau neklausyti vyrų saldžiųjų žodžių! Dabar matau, kad visa kas į vėją kalbėta. Ar negana vedžiojau jas po surinkimus, kad įsidėtų į širdį, ką sakytojai sako. Visa kas veltui – sunkiai atsiduso Šimonienė ir nusišluostė skepetos kampu ašaras“ (AŠL, 232). Iš šių žodžių atsiskleidžia dukterų auklėjimas, kuriam nemaža įtakos turėjo surinkimai. Jonas Vilgalis teigia, kad surinkimai nemaža dalimi prisidėjo prie lietuviškumo išlaikymo Klaipėdos krašte – surinkimininkai kalbėdavo maldas, pamokslus, kuriuose neretai buvo smerkiamas alkoholis, kortų lošimai, rūkymas⁴⁷. Urtės motina siekia dukras išauklėti doromis, tikinčiomis, nepasitikinčiomis vyrų žodžiais. Matomas ir motinos gailestis. Sužinojusi apie Urtės nėštumą, motina ją smerkia ir teigia neįsileisianti į namus. Praėjus kiek laiko, motinos ašaros išduoda gailestį dėl nenusisėkusio dukters gyvenimo. Taigi Urtės ir jos motinos santykiai painūs ir sudėtingi. Motinos skiepytas paklusnumas Urtei yra svetimas – ji priešinasi tėvų valiai, nors galiausiai tėvams paklūsta. Urtės meilė motinai išryškėja Urtei trokštant grįžti į tėvų namus. Nors Urtė nenori paklusti tėvų valiai, bet tėvus myli ir gerbia.

Sudėtingi ir Urtės bei jos sesers Anelės santykiai. Kai tėvai nori išsiųsti Urtę tarnauti į Sobrių ūkį, sesuo Urtę užjaučia: „Man gaila tavęs, – šliukčiojo Anelė. – Nežinau, kas tėvams įpuolė tave būtinai, prieš tavo norą, Sobriams išduoti. <...> Nevažiuok, bandyk dar atsibarti“ (AŠL, 200). Tai rodo artimą seserų tarpusavio ryšį. Simboliškas ir Anelės sapnas: „Bet aš pereitą naktį sapnavau, kad tave kažis kas įstūmė į baisiai gilią duobę, kuri buvo pilna purvų. Ir tu išjos nebeišbridai. O aš tavęs taip šaukiau, taip šaukiau. Ir tu dingai“ (AŠL, 200). Šis sapnas tampa lyg dar vienu nelaimės

⁴⁷ Žr. Vilgalis Jonas, „Surinkimininkų įtaka lietuviškumui išlaikyti“, in: Pėteraitis Vilius, Reisgys Jurgis, Stiklorius Jonas, *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas Romuna, 2003, p. 67.

perspėjimu kaip ir pačios Urtės nenoras dirbti pas Sobrius. Romano autorė subtiliomis detalėmis tarsi įspėja skaitytoją apie būsimą nelaimę.

Urtės ir sesers santykiai pasikeičia Urtei pagimdžius dukrą ir pasiprašius gyventi į sesers namus. Urtės sesuo ją priima, tačiau ilgainiui pati, kaip ir jos vyras Bintakis, ima užgaulioti seserį: „Rods, prisiėmė Urtę Bintakienė, bet ir pati pilnas ausis jai pamažu priskaitė“ (AŠL, 234). Ilgainiui Bintakienė vis labiau užgaulioja Urtę, ją kaltina suteršus Šimonių garbę. Taigi Urtė nebeturi jokio užnugario. Buvusi jai palanki sesuo tampa svetima ir ją atstumia, kol galiausiai Urtė, jausdama aplinkinių panieką, nusprendžia nusiskandinti Veiviržo upėje.

Urtė Šimonytė – motina, patyrusi visuomenės panieką ir abejingumą, pati negalėjusi pajusti aplinkinių meilės, tačiau visą savo meilę atidavusi dukrai. Šiuo paveikslu Simonaitytė parodo vidinę vienišos, nelaimingos ir visų apleistos motinos dramą, skausmą ir pastangas auginti dukrą. Apibendrinant galima pritarti Martyno Gelžinio minčiai, jog Urtės Šimonytės paveikslu romano autorė iškelia į viešumą pribrendusią socialinę problemą⁴⁸, kuri jau minima Antano Vienuolio, Žemaitės, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir kitų rašytojų kūriniuose.

Urtės paveikslu atskleidžiamas neigiamas visuomenės požiūris į vienišą motiną. Biografinis motyvas sustiprina Urtės paveikslo individualumą, suteikia jam išskirtinių bruožų. Dėmesys detalėms, vidiniai monologai padeda rašytojai sukurti psichologiškai įtaigų vienišos motinos paveikslą. Greta visų likimo negandų motinos meilė iškyla kaip vienintelė varomoji jėga, skatinanti nepasiduoti likimui. Urtė, kaip sesuo, yra nuoširdi, pasitikinti. Seseriai ji pasiguodžia nenorinti dirbti pas Sobrius, į seserį kreipiasi ir ieškodama užuojautos bei namų. Taigi, Urtei sesuo – vienintelis likęs neabejingas žmogus. Ilgainiui ir sesuo Urtei tampa svetima, todėl Urtė netenka vienintelės paramos. Pagrindinė Urtės, kaip dukters, savybė romane iškeliamas pakulusnumas tėvų valiai, kuris atskleidžiamas Urtei sutinkant dirbti Sobrių ūkyje.

2. Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslai Birutės Baltrušaitytės prozoje

2.1. Nešančioji

Kaip jau minėta, Baltrušaitytės kūryboje taip pat dominuoja moters ir Mažosios Lietuvos temos. Apsakyme „Nešančioji“ pasakojama apie maro nusiaubtą Mažosios Lietuvos kraštą 1721 metais. Pagrindinis veiksmas, plėtojamas apsakyme – vienišos motinos siekis nuo maro apsaugoti du savo leisgyvius vaikus nešant juos tolyn nuo maro nusiaubtos gyvenvietės. Šiame apsakyme Baltrušaitytė pateikia vieną ryškiausių motinos paveikslų. Daujotytė teigia, kad „Nešančioji“ – tai

⁴⁸ Žr. Gelžinis Martynas, „Ievos Simonaitytės literatūrinė–politinė kūryba“, in: Pėteraitis Vilius, Reisgys Jurgis, Stiklorius Jonas, *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*, p. 530.

vienas įspūdingiausių likimiškos moters temos kūrinių⁴⁹. Apsakymo veikėja – bado nualinta, bejėgė moteris, „panaši į sausą pliauską, išskeltą iš beržo ar drebulės kamieno“⁵⁰. Tokia silpna ir iš pažiūros bejėgė buvo nešančioji.

Apsakymo pavadinimas pateikia informacijos apie moters svarbą ir veiksmo pobūdį kūrinyje. Pagrindinė apsakymo veikėja – Nešančioji, vardu neįvardyta moteris, siekianti išgelbėti vaikų ir savo gyvybę nuo siaučiančio maro, kuris jau pražudė moters vyrą. Įvardžiuotinė apsakymo pavadinimo forma pabrėžia moters svarbą, išskiria ją iš kitų vaizduojamų objektų. Baltrušaitytės kūrybai būdingas toks pavadinimų sudarymas – viena jos apysakų pavadinta „Nueinančioji“, o dar du apsakymai „Laukiančioji I“ ir „Laukiančioji II“. Baltrušaitytė mėgo įvardžiuotines formas ne tik savo grožinėje kūryboje, bet ir kituose tekstuose. Antai laiškuose savo vyrui Antanui Masioniui rašytoja taip pat neretai pasirašinėdavo įvardžiuotinėmis formomis.

Apsakymo veikėja iš paskutinių jėgų palaidoja mirusį vyrą – nutempia jį rogėmis į kalnelį, kuriame buvo laidojami maro metu mirę žmonės. Nors kasti žemės moteris jėgų nebeturi, tačiau ji kruopščiai užkasa vyrą sniego sluoksniu, palikdama kastuvą, kad kiti žmonės, laidodami savo artimuosius, nesužeistų jos mirusio vyro veido. Minima ir tai, jog Nešančioji buvo sudėjusi vyro rankas ant krūtinės. Toks kruopštus vyro laidojimas bei rankų sudėjimas parodo, kokią reikšmę jis turi moters gyvenime bei kokią pagarbą moteris jaučia vyrui. Moteris pasižymi dvasine stiprybe ir šaltu protu: palaidojusi vyrą, ji neatsigręždama grįžta namo su viena mintimi – bėgti: „Tai padariusi ji neatsigręždama nukiūtino namo. Vėlei tempė roges, o galvoje nebuvo jokios minties, tik įsakmus paliepimas – bėgti. Kuo greičiau bėgti iš čia.“ (N, 49). Tai liudija apie moters budrumą ir vidinę stiprybę.

Apsakymo pradžioje Baltrušaitytė rašo, kad veikėja yra išbadėjusi, nualinta, bejėgė ir prastai apsitaisiusi moteris. Jos noras išgyventi ir išgelbėti savo vaikus verčia moterį judėti pirmyn, nešant pusantrų metų mergaitę ir trijų metų berniuką. Moteris pati nežino, kur eina, bet eidama tikisi, kad kažkur ras prieglobstį, kur maras jos nepasieks. Nešančioji keliauja nesustodama, iš paskutinių jėgų, nes bijo, kad sustojusi nebepajudės iš vietos. Moteris kovoja už savo ir vaikų gyvybes ir po sunkaus bei ilgo kelio aptinka namą, kuris suteikia motinai vilties: „Ir moters akys nušvito, pažvalėjo. Trumpai jos priminė žmogaus, o ne gyvulio, vedamo į skerdyklą, akis. Tiesa, vaikiukai tebebuvo užsimerkę ir lygiai taip pat kabaldavosi skepetoje, bet juk jie nedalyvavo toj kovoje be ginklų ir triukšmo – kovoje už gyvastį. Dalyvavo tik moteris – nešančioji“ (N, 50–51). Šiame apsakyme

⁴⁹ Žr. Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, p. 705.

⁵⁰ Baltrušaitytė Birutė, *Lieptai*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 46. (Toliau tekste cituojant iš to paties šaltinio skliausteliuose nurodomas trumpinys N ir puslapis).

išryškėja kelionės fenomenas, kuris, anot Imeldos Vedrickaitės, yra laiko, trukmės bei praeinančio gyvenimo metafora⁵¹.

Moteris, aptikusi sodybą, sukaupia paskutines jėgas ir pašeria tvarte rastus gyvulius, bet pirmiausia, radusi sudžiūvusios duonos kriaukšlę, ją patrupina ir pamirkiusi į šiltą vandenį duoda savo vaikams. Šis veiksmas parodo motinos meilę ir rūpestį. Iš paskutiniųjų moteris pakuria krosnį, sušildo vaikus ir sušyla pati. Tuomet moters širdyje atsiranda viltis: „Kol yra moteris ir jos vaikai, kol jie šilti, juda ir kruta, kol tvarte mykia gyvuliai, gyvenimas nugali marą, čia dar vadinamą pavietre, ir laukia pavasario.“ (N, 55). Iš šių žodžių aišku, kokią prasmę moteriai turi vaikai – kol jie gyvi, tol moteris nepraranda vilties ir noro gyventi. Taigi nešančiajai vaikai, kaip ir Urtei – viso gyvenimo prasmė ir tikslas.

Šiame kūrinyje vaizduojama stiprios dvasios moteris, kuri kovoja už savo ir vaikų gyvybes iš paskutinių jėgų. Apsakyme atsispindi motiniškas instinktas – ginti savo vaikus. Siekis išsaugoti vaikų gyvybes moterį sustiprina ir fiziškai, ir dvasiškai – nors ji alkana, išsekusi, tačiau neša du savo vaikus nesustodama ir neatsigręždama. Nešančioji – tai tarsi apibendrintas moters-motinos paveikslas, įprasminantis motinos egzistencijos svarbą.

Jūratė Sprindytė apie Baltrušaitytės apsakymų veikėjas rašo: „Mylėti, globoti, budėti prie namų židinio, priešintis prievartai, nemeilei, mirčiai – moters buvimas, įkūnytas kasdieniu triūsu. Moterys tvaresnės, gajesnės, jos nesulūžta, o atsitiesia, kol vyrai žūsta nuo marų ir karų, ant moterų pečių laikosi pasaulis“⁵². Šis teiginys atspindi ir apsakymo „Nešančioji“ situaciją, kuomet nuo maro mirus vyrui, veikėja nepalūžta, bet siekia apsaugoti savo vaikus ir pabėgti iš maro nusiaubto krašto.

Istoriškai Nešančioji artima Simonaitytės romano „Aukštųjų Šimonių likimas“ veikėjai senajai Šimonienei. Jos abi gyvena XVIII amžiaus pradžioje, Mažojoje Lietuvoje siaučiant marui. Šias veikėjas jungia istorinės aplinkybės, tačiau jas slegia skirtingi rūpesčiai – Šimonienė gyvena ką tik prasidėjus marui ir nuo jo miršta pati, gyvas lieka tik vienas sūnus. Baltrušaitytės Nešančioji gyvena pačiame maro įkarštyje – nuo maro išmirė visas kaimas, tik ji, likusi gyva gelbsti savo vaikus.

Maras Mažojoje Lietuvoje iškyla tarsi viso apsakymo prielaida. Šis istorinis momentas tampa atspirties tašku rašytojai sukurti drąsios, dvasiškai ir fiziškai stiprios moters paveikslą. Nešančioji Baltrušaitytės apsakyme iškyla kaip narsi, emociškai stipri ir vaikus mylinti motina. Vaikai Nešančiajai tampa pagrindiniu gyvenimo tikslu, suteikia stiprybės ir jėgų bėgti iš maro nusiaubto

⁵¹ Žr. Vedrickaitė Imelda, *Erdvės matmuo*, p. 125.

⁵² Sprindytė Jūratė, „Tikrovė be klastojimų“, in: Sprindytė Jūratė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 280.

kaimo. Apie emocinę moters stiprybę liudija vyro laidojimo epizodas, kuriame moteris nerauda dėl mirusio vyro, o jį palaidojusi skuba gelbėti vaikus. Nešančioji stipri ir fiziškai – pajėgia ilgą kelią nešti du vaikus. Kadangi nešančiosios vyras miršta kūrinio pradžioje, nėra žinoma, kokie buvo jų tarpusavio santykiai. Tik iš vyro laidojimo galima spręsti, kad Nešančioji vyrą gerbia.

2.2. Marijona Getautienė

Apysaka „Kas ten Rygoj dunda“ – vienas žymiausių Baltrušaitytės kūrinių, kuriame aprašoma jaunos šeimos drama ištikus karui. Šioje apysakoje ryškus jaunos moters – Marijonos Getautienės – paveikslas, kurį Daujotytė apibūdina kaip romaninį viso gyvenimo charakterį⁵³. Marijona Getautienė – Adomo Getaučio žmona, už vyrą vyresnė beveik dešimčia metų, tačiau jaunai atrodanti ir puiki šeimininkė, kurios Adomui pavydi kiti kaimo vyrai.

Apysaka pradedama kelione į Rygos turgų, kur keliauja Adomas ir Marijona. Šios kelionės metu Marijona nori pasakyti vyrui, kad laukiasi, tačiau neišdrįsta: „Taikėsi Adomui pasakyti savo naujieną, bet tasai sustojo prie stulpo, aplipdyto visokiais spalvotais popieriais“⁵⁴. Marijonai reikalingas susikaupimas ir vidinis pasirengimas pranešti tokią žinią vyrui. Galbūt ji jaudinasi dėl vyro reakcijos, o galbūt čia atsiskleidžia ir vidinis moters kuklumas. Tos pačios kelionės metu karčemoje išgirstama apie mobilizaciją. Marijoną ši žinia pribloškia, ji nualpsta ir sąmoningai nusprendžia nebepranešti vyrui žinios apie nėštumą: „Jie važiuoja atgal. Jau ne tokie. Marijona nebeapasakys savo moteriškos paslapties“ (KTRD, 79). Toks Marijonos nuosprendis gana logiškas ir pateisinamas – moteris žino, jog vyras šaukiamas į karą, todėl žinia apie gimstantį kūdikį Adomą gali dar labiau nuliūdinti.

Marijona kaip žmona atsiskleidžia pirmajame apysakos skyriuje, keliaujant į Rygą. Apysaka pradedama ankstyvo ryto vaizdu, Adomui žadinant žmoną: „Kelkis, Marijon, – žadino jis, tada dvidešimt kelerių metų šviesiaplaukis vyras, lengvai palytėdamas miegančios moters petį“ (KTRD, 67). Šis lengvas prisilietimas iliustruoja glaudų ryšį, šiltą bendravimą. Kita vertus, galbūt vyras, matydamas miegančią žmoną, nenori jos garsiai žadinti, išgąsdinti, todėl tikisi, kad ji pabus nuo švelnaus jo prisilietimo ir tylių žodžių.

Apysakoje aprašoma Adomo ir Marijonos pažintis kaimo „vakaruškoje“: „Žingsnis, antras, ir jis greta merginos. Negrabiai kilsteli ranką, toji trumpai pakimba ore, paskui nusileidžia ant trūkčiojančių, karštų Marijonos pečių. Tik trumpai, labai trumpai, kol Marijona atsikvoši, pakelia paraudusias akis ir pamato Adomą“ (KTRD, 71). Greta aprašoma ir Marijonos reakcija į Adomo prisilietimą: „O kai Marijona jau iš tiesų jį atpažįsta, dieve mano, kaip persimaino. Bąla, rausta

⁵³ Žr. Daujotytė Viktorija, *Eiti savo keliu*, p. 137.

⁵⁴ Baltrušaitytė Birutė, „Kas ten Rygoj dunda“, *Lieptai*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 77–78. (Toliau cituojant iš to paties kūrinio tekste skliausteliuose bus nurodomas trumpinys KTRD ir puslapis).

veidas, nebegražus darosi. Dreba Marijona visu kūnu“ (KTRD, 72). Pasitelkdamą lytėjimo pojūtį, išorinį emocijos aprašymą, rašytoja labai detalai pavaizduoja veikėjų santykį. Būtent reakcijos (drebuly, paraudimas) leidžia suvokti, kad Marijona nėra abejinga Adomui. Šiame trumpame epizode netiesiogiai parodoma abipusė šių veikėjų simpatija, kurią vainikuoja vedybos.

Adomas ir Marijona vaizduojami kaip darni jaunų žmonių šeima. Marijona – tvarkinga, linksma moteris, o Adomas – darbštus vyras, muzikantas, grojantis smuiku. Nors apie vyro ir žmonos bendravimą rašoma tik pirmajame apysakos skyriuje, tačiau jame atsiskleidžia itin glaudūs Adomo ir Marijonos santykiai, kurie daugiausia aprašomi netiesiogiai. Artimą vyro ir moters ryšį daugiausia parodo subtilios detalės, tam tikri gestai: žvilgsniai, šypsena, prisilietimai: „Adomas pralinksėjo, atsisagstė sėmėgą, keliskart spėriai perbraukė delnu ūsus, nusišypsojo jai“ (KTRD, 77). Dėmesį Marijonai vyras parodo Rygos turguje nupirkdamas jai šilkinę skarą ir uždėdamas jai ant pečių: „Saldainių, riestainių pripirko, naują šilkinę skarą užmetė Marijonai ant pečių“ (KTRD, 77). Ir šiame epizode svarbus prisilietimas.

Kaip jau minėta, Marijona už Adomą vyresnė beveik dešimčia metų. Dėl šios priežasties Adomo tėvas itin priešinasi sūnaus ir Marijonos vedyboms. Kita vertus, amžiaus skirtumas netampa jaunai šeimai kliūtimi, nors tam tikri skirtumai pastebimi. Rygoje, pamačius skelbimą apie lietuvišką vakarėlį Malūnų gatvėje, Adomas juo susidomi, norėtų ten nueiti, tačiau Marijona jaučiasi pavargusi. Jos požiūris perteikiamas ne tiesioginiu atsakymu, o pasakotojo lūpomis: „Berniokas dar, galvoja Marijona, žiūrėdama į kvietinių plaukų kuokštą, išsipešusi iš po baltos kepurės“ (KTRD, 78). Šioje citatoje parodoma, kad Marijona jaučiasi vyresnė ir labiau subrendusi nei Adomas. Po visos dienos, praleistos turguje, Marijona jaučiasi pavargusi. Tam įtakos turi ir nėštumas. Adomas, priešingai nei Marijona, kupinas jaunatviško entuziazmo ir jėgų: „Marijona buvo pavargusi, šilkinė naujoji skara slydo nuo pečių, bateliai – vienos dulkės, tik Adomas tebebuvo linksmas – lyg juokaudamas čiupo pačią už skverno, skubindamas: greičiau, žmonelate, važiuoti metas, čia pat saulės laida“ (KTRD, 78). Nors tarp Marijonos ir Adomo esama tam tikrų skirtumų, kuriems įtakos turi skirtingas amžius, tačiau jie neskatina tarpusavio nesantaikos, yra menkai pastebimi.

Darnų ir laimingą jaunos šeimos gyvenimą sutrikdo prasidėjęs karas. Vyrui išėjus į karą, apysakoje aprašomas gimdymas, kurio metu Marijona šaukiasi Adomo: „Ado-mai! – staiga surinka moteris. – A-do-mai! – vėlei rėkia ji baisiu balsu. – Ne-pa-rė-jai!.. – paskui krinta ant pagalvės“ (KTRD, 90). Šie Marijonos žodžiai dar labiau sustiprina glaudaus jos ir Adomo ryšio buvimą. Svarbią ir fizinių kančių kupiną, tačiau laimingą akimirką moteris nori šalia matyti vyrą, kuris pražuvo kare.

Skyriuje „Vaiko rytas“ aprašomi įvykiai, praėjus keletui metų nuo vaiko gimimo. Adomui negrįžus iš karo, Marijona viena augina gimusį berniuką. Marijona – vieniša, tačiau priešingai nei Urtė Šimonytė, visuomenės neatstumta motina. Tam įtakos turi skirtingos išorinės aplinkybės – Urtė Šimonytė yra palikta ūkininko sūnaus, netekėjusi motina, todėl kaimo bendruomenė ją atstumia kaip „mergą su vaiku“. Marijona lieka vieniša motina, nes taip lemia istorinės aplinkybės – prasidėjęs karas. Kita vertus, kaimo moterys neretai apkalbinėja Marijoną kaip už vyrą vyresnę moterį, kaip našlę, tačiau vis tiek su ja bendrauja: „Bobos ją liežuviais aplaidė, bet atbėga tai siuvinėjimų pažiūrėti, tai kokių žolelių nuo pilvo sopulio užsiprašyti. Ir Marijona duoda, blogo žodžio neatmena“ (KTRD, 115).

Paaugus vaikui, Marijona Getautienė nepamiršta vyro ir liepia vaikui už jį melstis: „Motina sako, kad reikia kalbėti poteries už tėvą, kurio vaikas nebuvo regėjęs, tikrai retsykliais, kai likdavo namie vienas, nueidavo kamaron, dirstelėdavo pro langelį, kad įsitikintų, ar iš tiesų jis vienas, ir tada atkeldavo sunkų kraitinės skrynios dangtį. Tenai po audeklais yra ryšelis, ryšelyje didelė šilkinė skara, kuria motina nesipuošia, tikrai išsiėmusi išskleidžia ją ir žiūri, o akys pasidaro didelės ir drėgnos“ (KTRD, 92). Šioje citatoje įžvelgiamas vaiko smalsumas, troškimas pažinti tėvą, kurio gyvo nėra regėjęs, o kartu ir vienišos motinos skausmas ir ilgesys. Didelė šilkinė skara – tai ta pati skara, kurią Adomas Marijonai nupirko Rygos turguje, kuriame jauna šeima sužinojo apie karą. Ši skara Marijonai – paskutinis likęs vyro prisiminimas, todėl saugomas ir branginamas.

Bėgant laikui, vaikui kyla klausimas, kodėl jis neturi tėvo, priešingai nei kiti kaimo vaikai, todėl jis paklausia motinos apie tėvą. Ši pasako, jog vaikas tėvą turėjo, tačiau apie tai, kur tėvas dingo, kalbėti vengia. Tik vėliau, vaikui pareiškus, kad jis eis ieškoti tėvo, motina paaiškina, kad tėvas pražuvo kare. Vėliau tekste rašoma, kad vaikui kyla vis daugiau klausimų apie tėvą, tačiau motina šios temos lyg vengia, atidėlioja: „Toji žadėjo papasakoti, kai vaikas paaugsiąs, jau pusbernis būsiąs“ (KTRD, 96). Berniukui paklausus, ar tėvas jį dabar mato, motina nukreipia kalbą kita linkme: „Eik, vaikel, į trobą, ten puodynikėj varškės yra...“ (KTRD, 97). Tai galima interpretuoti kaip negyjantį skausmą dėl vyro netekties, o galbūt ir kaip siekį užsimiršti. Galima manyti, kad Marijona jaučiasi nepasiruošusi kalbėti apie mylimą vyrą, kuris žuvo kare.

Apysakoje ryški motiniška meilė, atlaidumas vaikui. Sūnui susižeidus, motina paima rykštę, tačiau vaiko nemuša: „Motina ruošėsi jam rykštę paimti. Žinoma, tikrai šnekėjo, neėmė, ne, nes vaikas ne tyčia šoko iš medžio, o nejučia iškrito: pamatė laukais pareinančią motiną ir užmiršęs, jog yra ant šakos, puolė kuo greičiau jos pasitikti... Bene paiks esi, – sumurmėjo motina“ (KTRD, 97). Taip atskleidžiamas glaudus motinos ir sūnaus ryšys. Motina, likusi vieniša, visą savo meilę atiduoda nuo mylimo vyro gimusiam sūnui. Glaudų motinos ir sūnaus ryšį atskleidžia ir motinos siekis gardesnę kąsnį atnešti vaikui: „Rankoje laikė ryšelį su duona ir tuo lauktuoju, kmynais

kvepiančiu sūrio gabalu. „Užmigo mažylėlis...“ – sukuždėjo“ (KTRD, 99). Svarbus momentas, kuomet alkana motina stebi valgantį vaiką: „<...> o motina stovi greta ir žiūri, ir nors ji nevalgo, gal dar nė trupinio burnoj neturėjo, bet ir jai skanu“ (KTRD, 100). Šiame trumpame epizode išryškėja prigimtinis motinos siekis pamaitinti vaiką, suteikti jam viską, kas geriausia. Motina tampa laiminga, matydama sūnų sotų ir patenkintą.

Užaugus sūnui, apysakoje aprašomas jo požiūris į motiną: „Gera jo motina, nevalia teisti, nė žodžiu užgauti“ (KTRD, 115). Tai rodo, kad artimas ryšys tarp motinos ir sūnaus neišnyksta net šiam užaugus ir sukūrus savo šeimą. Artimi jų santykiai ryškūs epizode, kuomet už žydo slėpimą suimtas Pranas paprašo motinos atnešti jam ne maisto, o tėvo smuiką: „Mamut, atnešk man į Batakus tėvo smuiką, atnešk, ar girdi!..“ (KTRD, 133). Pranas kreipiasi į motiną mažiaviniu žodžiu ir parodo, kaip brangina tėvo atminimą. Anot kalbininkės Jurgitos Macienės, deminutyvai dažniausiai pavadina mažą arba malonų asmenį, daiktą ar reiškinį⁵⁵. Deminutyvų vartojimas – viena priemonių, rodančių artimą motinos ir vaiko ryšį.

Marijonos likimas tarsi jos pačios apmąstomas pasakotojo žodžiais, Pranui užaugus: „Pranukas dar kariuomenėj netarnavo, išeis, vėlei viena liksi. Daugsyk dar viena ir viena, bet vis tiek gyvenimas kaip su kojomis... Kiek antai privargo per aną karą – beveik badavo, o vaikas lopšely – kaip nori, taip verskis. Kaimuos dizenterija, žmonės sirgo, sako, kad nuo prastos duonos. Kaip ji čia su Pranuku, dar kūdikiu, išliko – stebuklai didžiausi“ (KTRD, 103). Šiais žodžiais tarsi apibendrinamas visas Marijonos Getautienės likimas. Rašoma, kad dar jauna Getautienė lieka vieniša motina, kuriai vienaip tampa įprastu ir ateityje dar patirsimu jausmu, kai Pranas išeis į kariuomenę. Kita vertus, Marijona, kaip rūpestinga ir mylinti motina, lyg apdovanojama likimo – nepaisant to, kad karo metu siautė badas, daug žmonių sirgo ir mirė, vyras žuvo kare ir Marijonai vienai teko tvarkytis su namų ūkiu, ji su kūdikiu išgyvena visas negandas ir lieka gyva.

Toliau tekste rašoma, kad į kaimą nuo Lauksargių persikelia daug vokiečių. Tai aliuzija į istorinį momentą, kai vokiečiai apsigyveno Klaipėdos krašte. Minima ir germanizacija – Marijonai nukeliavus į Lauksargius ir nusprendus tarnauti dvare, ji pastebi, kiek žmonių kalba vokiškai: „<...> kartą buvo nuvažiavusi tenai – galvojo į tarnystę išeiti, bet pargrįžo. Nepatiko. Kur tau! Daug kas švebeldžiuoja vokiškai, susikalbėk, kad gudrus, o ir kraštas nykus pasirodė. Tiesa, namai raudoni, mūriniai, su gandalizdžiais...“ (KTRD, 104–105). Vokiškas švebeldžiavimas leidžia spręsti, kad į vokiečių kalbą žiūrima neigiamai. Romane „Aukštųjų Šimonių likimas“ Simonaitytės vaizduojama Mikėlio motina vokiečių kalbos vartojimą giria, kaip aukštesnės kultūros kalbos mokėjimą, kaip

⁵⁵ Žr. Macienė Jurgita, „Deminutyvų vaidmuo stiliaus figūrose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2006, t. 1: Skiriama Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto 50-mečiui, sudarė: Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka p. 89. [Žiūrėta: 2017-04-22]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154000179/DS.002.0.01.ARTIC>

pono ypatybę, o Marijona vokiečių kalbą suvokia lyg lietuvininkams svetimą švebeldžiavimą. Aprašomas krašto nykumas taip pat rodo tam tikrą svetimumą, net ir raudoni, gražūs namai atrodo svetimi, todėl atstumia Getautienę ir verčia ją grįžti namo. Apysakoje atsiranda savumo/svetimumo priešprieša. Minimi raudonų plytų namai su gandalizdžiais lietuvininkams svetimi, todėl net ir jų grožis lietuvininkų netraukia, o atstumia juos. Kūrinyje iškyla topografinis aspektas, kuris, anot Vigmanto Butkaus, daro įtaką rašymui ir atskleidžia, kaip rašymas lyg iš naujo sukuria atitinkamą vietą⁵⁶. Apysakoje kuriamas Vokietijos vaizdas aprašomas remiantis išoriniais vokiškų pastatų bruožais. Pastatai – tik subtili detalė, tačiau ji padeda rašytojai atskleisti ne tik Marijonos, bet ir visų lietuvininkų požiūrį į vokiečius, kaip svetimuosius, o į Vokietijos erdvę – kaip nesavą, svetimą, todėl atstumiančią. Apysakoje aprašomas ir kaimo gyventojų požiūris į Kleinicus, kurie atsikėlė iš Lauksargių: „Kaime ne visiems patinka Kleinica, mat vokiečiai, arba okyčiai, kaip juos vadindavo, atsikėlę į čia nuo Lauksargių, o kodėl čia atsikėlė, nieks nesuvoks“ (KTRD, 104). Šioje citatoje tiesiogiai pasakomas masinis neigiamas požiūris į vokiečius, kaip svetimuosius. Taigi lyginant Simonaitytės romaną ir Baltrušaitytės apysaką, galima pastebėti lietuvininkų požiūrio į vokiečius kismą – lietuvininkų teigiamai vertinta ir gerbta tauta ilgainiui tampa priešiška ir svetima lietuvininkams.

Svarbus apysakos momentas, kai Pranas suimamas už žydo Abelio slėpimą. Stebėtinai Marijonos šaltumas, abejingumas ir vidinė stiprybė pareigūnams atėjus patikrinti, ar namie neslepia žydo: „Vaikai verkė, klykė, Nastazija drebėjo lovoj, tiktai Getautienė, tiesi it žvakė, stovėjo prie krosnies. Jeigu kas ją pjautų, atrodo, kraujo lašas nebėgtų. Bejausmė buvo“ (KTRD, 130). Tokiai Getautienės stiprybei įtakos turi jaunystėje patirtas skausmas, vyro netektis, vienišos motinos rūpesčiai, o vėliau – nepritekliai ir skurdas. Getautienė gyvenime patiria daug skausmo, todėl įtemptą akimirką ji sugeba atrodyti rami. Baltrušaitytė Getautienės vidinę stiprybę aiškiai parodo apysakos dalyje, kai Pranas su žydu Abeliu išvežamas į Batakus: „Nastazija kūkčiojo ant viso kaimo, o Getautienė gūdžiomis akimis išlydėjo nueinančius“ (KTRD, 133). Gūdžios motinos akys parodo tylią vidinę motinos kančią, o kartu ir stiprybę. Getautienė per savo gyvenimą patiria daug tragedijų ir skausmo, todėl sūnų tremtin išlydi ramiai, tyliai, gūdžiu žvilgsniu. Šiame epizode pastebimas Getautienės pokytis. Gimdydama Getautienė šaukiasi vyro, verkia ir skaudžiai išgyvena jo netektį. Prabėgus daugeliui metų, Marijona skausmą išgyvena tyliai, neparodydama jo aplinkiniams. Tai reiškia, kad visi sunkumai ir gyvenimo negandos tarsi užgrūdina moterį ir ji suvokia, kad garsus verksmas skausmo ir kančių nepalengvins. Galiausiai, kaliniams nuėjus, Getautienė sako: „Einam, vaikiukai namie vieni“ (KTRD, 133). Čia išryškėja blaivus Getautienės mąstymas skausmingą akimirką, gebėjimas nepalūžti.

⁵⁶ Žr. Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos (Teoriniai apmatai topografinės tapatybės ir topografinės vaizduotės studijoms lietuvių literatūroje)“, p. 17.

Motina, likusi viena, dažnai apmąsto, kur dingo jos sūnus, kur jo kapas: „<...> susibrukusi po skepeta žilus plaukus, sėdi ant šieno gniūžtės ir karts nuo karto, prisidengusi akis nuo saulės, žiūri į tolybėj pilkuojančius ažuolus. Už tų ažuolų, už miškų, už Jūros ir tolimo Nemuno ir dar toli toli kažin kur yra Pranuko kapas – ne kapas, sutrypta, varpučiais apaugusi žemė. Suversdavo ten mirusiuosius į duobę kaip papuolė, ir baigta...” (KTRD, 146). Motina supranta, kad sūnus namo nesugrįš, tačiau nori žinoti, kur sūnus palaidotas. Nežinia motiną skaudina. Sūnaus kapo vieta tampa viena iš Marijonos skausmo priežasčių. Jūra, Nemunas iškyla tarsi riba, lyg siena, skirianti Marijoną nuo sūnaus kapo. Vigmantas Butkus pabrėžia, kad siena pirmiausia yra skirtumo vieta⁵⁷. Taigi Nemunas, jūra – tai siena, skirianti Marijoną nuo žuvusio sūnaus. Marijona lieka savo gimtojoje erdvėje, o sūnus Pranas – svetimame krašte, kitoje Nemuno pusėje, o galbūt ir už jūros. Sūnaus žūtis svetimame krašte dar labiau liūdina motiną, nežinančią konkrečios sūnaus kapavietės. Dar didesnis skausmas Marijoną užplūsta grįžus iš lagerio kaimynų sūnui Vaciiui, kuris į lagerį buvo išvežtas kartu su Pranu. Grįžęs Vacius taip nuolankiai pabučiuoja Getautienės ranką, kad iš šio gesto Getautienė supranta, jog Pranas namo nebegrįš: „Viltis, kad Pranius gali būti gyvas, prapuolė tada, kai Vacius bučiavo jos ranką. Bučiavo tarsi atsiprašydamas, kad štai jis parėjo, o Pranius nebepareis“ (KTRD, 147). Tai supratusi, Getautienė rami, neparodydama savo skausmo pareina namo: „Getautienė paskui tyliai šmurkštelėjo pro duris ir jau prieblandoje grįžo namo, skubėjo, nujausdama, kad, vos įkels koją į savo trobą, kris į patalą ir tyliai verks, verks nepaguodžiamai, kaip verkia vienišos, senstančios motinos. Tiesa, įėjusi dar dirstelės į Kristaus kančią galvūgaly ir pasakys: dieve, dieve, kodėl mane apleidai... kodėl apleidai...” (KTRD, 148). Taip atskleidžiama visa Getautienės likimo tragedija, prasidėjusi dar jaunystėje išleidus vyrą į karą, besitęsusi visą likusį gyvenimą.

Nepaisant to, kad Getautienei nelieka jokių artimųjų, ją prižiūri sūnaus žmona, kuri negrįžus Pranui, sukuria šeimą su kitu vyru. Getautienės likimas tarsi apibendrinamas apysakos pabaigoje: „Ilgai gyveno, du karus praleido, kur tau. Nei Adomo nebėr, nei Pranuko nebėr, diena kita – ir jos nebebus, ir nieko nepadarysi. O viešpatie, kodėl neleidai nei Adomo, nei vaiko palaidoti, nė kapukų neturiu, nėr kam rūtas sodinti, nėr kur vakare pasėdėti, nėr su kuo pasišnekėti. Davei man, viešpatie, tokį ilgą gyvenimą, tiktai atimdavai ir atimdavai namiškius be gailesčio. Taigi galiu aš dabar išmetinėti tau, galiu viską sakyti...” (KTRD, 153–154). Toliau apysakoje dar papildoma: „Taip kalbėjosi Getautienė su dievu, priekaištaudama jam ir pykdama, o tarpais užmiršdama, su kuo kalba – ar su tuo, kurio niekad neregėjo, ar su pačia savimi, savo ilgu gyvenimu, atėmusiu visus, kuriuos be galo mylėjo, bet sergėjusiu jos trobą nuo gaisrų ir kitokių nelaimių, ir nors laikai mainėsi, paliko jai grožybę – anuos tris ažuolus“ (KTRD, 154). Trys ažuolai iškyla kaip simbolis. Jie gali būti

⁵⁷ Žr. Ten pat, p. 21.

suvokiami kaip Marijonos, jos vyro Adomo ir sūnaus Prano interpretacija. Jie simbolizuoja vidinę stiprybę ir darną.

Kūriniui baigiantis nuspėjama Marijonos mirtis: „...O dabar eina Marijona Getautienė, apsigobusi balta skepeta, o šalia eina jos gyvenimas. O šalia vieškelis, grioviai, Šunija ir saulės spindulys skubėdamas rieda iš paskos“ (KTRD, 157). Citatoje iškyla erdvės – Šunijos upės – reikšmė. Šunijos upė iškyla tarsi Marijonos gyvenimo paralelė – upė teka, o kartu bėga ir Marijonos gyvenimas. Balta skepeta – tai motyvas, lydintis Marijoną visą gyvenimą. Kūrinio pradžioje Marijona apsigobia balta skepeta, važiuodama į Rygos turgų: „Jos skepeta lygi, tvarkinga, kasos drūtai supintos“ (KTRD, 76). Balta skepeta apsigobusi ir senoji Kairienė, atėjusi padėti gimdyti Marijonai. Pabrėžiama, kad Kairienė buvo palaidojusi savo penkis vaikus: „<...> sena kaimo gyventoja su balta švaria skepeta. Visko mačiusi, penkis savo vaikus palaidojusi, o paskui laiminusi visus, kam teko išvysti šį svietą“ (KTRD, 85). Taigi, atsiranda tam tikra paralelė tarp Zosės Kairienės ir Marijonos Getautienės. Balta skepeta išryškėja kaip motyvas, skaudžiu likimu vienijantis ir sujungiantis šių dviejų moterų likimą. Nors gimus Pranui Marijona dar nežino, koks tolesnis likimas jos laukia, tačiau Kairienė su balta skepeta iškyla lyg nelaimės simbolis. Balta skepeta Marijona apsigobia ir nešdama Pranui maisto: „Ji buvo basa, skepetuota, bet akys linksmi žiburiavo <...>“ (KTRD, 99). Skepetos motyvas atsiranda ir prakalbus apie ruošimąsi ginkluotai kovai su vokiečiais: „<...> Marijona, kuri ravėjo paežėj bulves, atsitiesė, paglostė skepetos kampus <...>“ (KTRD, 122). Taigi, skepetos motyvas išryškėja svarbiais gyvenimo momentais ir lydi Marijoną iki mirties. Anot Baliulės ir Michailovienės, būtent aprangos detalės sudaro išorinio moters portreto pagrindą, parodo moters vidines savybes, atspindi jos moteriškumo sampratą kaitą⁵⁸. Getautienės pagrindinė aprangos detalė – balta skepeta, lydinti Marijoną visą gyvenimą.

Daujotytė teigia, kad „Marijona Getautienė – meniškai įtaigus charakteris, galintis užimti vietą po Ievos Simonaitytės sukurtų moterų, greta Romualdo Granausko „Gyvenimo po klevu“ Monikos. Moterys, kurios instinktyviai žino, kaip gyventi. <...> Jei jautrios prigimties, imlaus proto moteris pasiekia senatvę, ji pasiekia ir išmintį“⁵⁹. Marijona Getautienė, išgyvenusi du karus, vyro ir sūnaus netektis instinktyviai gyvena toliau. Senatvėje apmąsto savo gyvenimą, taip pasiekdama išmintį.

Apibendrinant galima teigti, kad Marijona Getautienė – tyliai kenčiančios, stiprios dvasios moters paveikslas. Marijona Getautienė, kaip ir Urtė Šimonytė, vieniša motina. Tačiau Getautienės vienišumą lemia kitokios aplinkybės – karas, atėmęs vyro, o vėliau ir sūnaus gyvybes. Marijonos

⁵⁸ Žr. Baliulė Irena, Michailovienė Lina, „Portretas lietuvių moterų prozoje: neverbalinės komunikacijos ženklų raiška“, p. 68.

⁵⁹ Daujotytė Viktorija, *Eiti savo keliu*, p. 139.

paveikslu vaizduojama vidinė moters stiprybė, išgyvenus du pasaulinius karus ir artimų žmonių netektis. Apysakoje ypač išryškinamas abipusis motinos ir sūnaus ryšys. Ievos Simonaitytės romane Jokūbo Šimonio žmonos paveikslu labiau akcentuojamas motinos vidinis pasaulis, motinos požiūris į sūnų. Baltrušaitytė Getautienės paveikslu parodo abipusį ryšį tarp motinos ir sūnaus. Nemuno upė, jūra apysakoje iškyla kaip riba, skirianti Marijoną nuo žuvusio sūnaus kapo, todėl dar labiau išryškinanti vienišos motinos skausmą ir ilgesį. Šunijos upė iškyla kaip Marijonos gyvenimo paralelė – tekanti, rami. Marijona Getautienė, nors netekusi artimų žmonių, tačiau likimo apdovanojama ilgu gyvenimu. Dominuojantys Marijonos bruožai – dvasinė stiprybė, kuklumas ir uždarumas. Marijona, kaip motina, bėgant laikui slepia savo skausmą, kuris išreiškiamas tik vidiniais monologais, mintimis, tačiau išoriškai Marijona atrodo rami, savo skausmo aplinkiniams neparodo. Neilgą šeimyninį Marijonos ir Adomo gyvenimą lydi darna, abipusis supratimas, artimas ryšys, kurį mirus Adomui simbolizuoja jo smuiko ir dovanotos šilkinės skaros, kaip relikvijų, saugojimas.

2.3. Nueinančioji – Marta Zauniūtė

Birutę Baltrušaitytę domino Mažosios Lietuvos moterų likimai, kuriuos ji aprašė meninėje apybraižų knygoje „Mažosios Lietuvos moterys“ (1998). Šioje knygoje rašoma apie tris Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas – Martą Zauniūtę, Martą Raišukytę ir Oną Jagomastaitę, kurios vadinamos „užmirštosiomis“. Rašytoja žavėjosi šiomis moterimis, jų nuveiktais darbais. Anot Daugirdaitės, „Birutės Baltrušaitytės *Mažosios Lietuvos moterys* primena tris jau išnykusios mažalietuviškos tradicijos veikėjas, papildydama tradiciškai vien Ievos Simonaitytės reprezentuotą sferą⁶⁰.

Knygoje „Sugrįžimai“ (1988) Baltrušaitytė išspausdino biografinę-meninę apysaką „Nueinančioji“. Šioje apysakoje rašoma apie knyginkę, leidėją, bibliografę Martą Zauniūtę. Apysaka parašyta remiantis dokumentine medžiaga apie Martą Zauniūtę.

Apysaką „Nueinančioji“ sudaro dešimt dalių. Pirmoji dalis pavadinta „Morta. 1939, Kovo 22“. Tai šešiasdešimt ketvirtasis Martos Zauniūtės gimtadienis, o kartu ir paskutiniai jos gyvenimo dešimtmečiai. Apybraižų knygoje „Mažosios Lietuvos moterys“ rašoma, kad „[k]etvirtasis XX a. dešimtmetis, kai Rytprūsios įsigalėjo naciai, privertė M. Zauniūtę, kairiųjų pažiūrų, be to, ir lietuvybės labai dirbusią moterį, apleisti Tilžės kraštą. Ji persikėlė į Klaipėdą, kur gydytojavo sesuo Augustė <...>“⁶¹. Nuo šių įvykių ir pradedama apysaka „Nueinančioji“.

⁶⁰ Daugirdaitė Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, p. 70–71.

⁶¹ Baltrušaitytė Birutė, *Mažosios Lietuvos moterys*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 73.

Apysakos pradžioje Marta Zauniūtė pabunda iš slogaus sapno su bloga nuojauta. Nuojauta pasitvirtina – naciai užima Klaipėdos kraštą, uždraudžiama viešai kalbėti lietuviškai. Marta, jaunystėje buvusi drąsi ir veržli moteris, išsigąsta: „Ak paikoji, – stabteli Morta, – neskubėk, tvarkykis! Neužmiršk, kas esi! Esi Zauniūtė! Iš anų lietuvininkų, kurie nesilankstydamo. Tai šit ką daro senystė – jauna nieko nebijodavo, rodos, stačia galva būtų į ugnį puolus...“⁶² Čia pabrėžiamas Zaunių išdidumas, kaip visos giminės bruožas. Pirmojoje apysakos dalyje pabrėžiama, kad būtent per savo gimtadienį Marta sužino apie Klaipėdos krašto okupaciją, lietuvių kalbos draudimą. Lietuvybės puoselėtojos Martos Zauniūtės gimimo diena ir Klaipėdos krašto okupacija, uždraudžiant lietuvių kalbą – tai du kontrastingi įvykiai. Apysakoje Marta, kalbėdama su seserimi, pastebi tokį keistą sutapimą, kuris ją dar labiau nuliūdina: „Aš galvoju, Guste, <...>, ar ne ženklas, kad manąją dieną... Staiga... Aš atvažiavau čia iš Tilžės, iš Rokaičių, kai ten jau nebebuvo gyvenimo, sakiau, gal čia pailsėsiu, atsikvėpsiu, savo mirtimi numirsiu...“ (Nu, 39–40). Išskyla nuniokotas Tilžės kraštas, iš kurio bėgama į Klaipėdą. Tai dvi konkrečios erdvės, kurios greta istorinių aplinkybių, nulemia kai kuriuos pagrindinės apysakos veikėjos veiksmus. Gyvenimo nuvarginta Marta bėga iš okupuoto Tilžės krašto (konkrečiau, iš Rokaičių kaimo) į Klaipėdą pas seserį ir viliasi ten rasti ramybę, tačiau Klaipėdos kraštas taip pat okupuojamas. Realiai egzistuojančios erdvės sukuria tam tikrą įtaigumą, padidina realybės įspūdį.

Marta Zauniūtė, jaučiasi pavargusi po visų jaunystėje nuveiktų darbų, tačiau juos nuolat prisimena: „Aš darbavausi, darbavausi be atilsio prie knygų ir lietuviškų laikraščių, o dar darbavaus po laukus ir tvartus, po klėtį, mindavau taką prie šulinio, o tie duonos kepalai, dešrų rinkės, sūrių stirtos, kiaušinių pintinės, pieno kibirai – prie visko esu pridėjusi triūso, – į pieninę, turgų, Tilžės prekijams...“ (Nu, 40). Taip Baltrušaitytė pabrėžia aktyvią visuomeninę Martos Zauniūtės veiklą, ir darbą namų ūkyje. Namuose Marta buvo tarsi antroji šeimos galva, ramstis: „Nepėsčia Morta, vyriausioji sesuo, į mokslus ją, Augustę, leido, žmogumi padarė, tėvams gelbėjo, nesgi šitokia šeimyna, bene tėvas ir motina spės visus apžiūrėti, aprūpinti. Skolinga ji, Augustė, Mortai, ir dar kaip skolinga! Anais laikais Morta buvo senųjų Zaunių, taigi ir Rokaičių ūkio, antrieji pečiai, galva...“ (Nu, 44). Marta Zauniūtė augo didelėje šeimoje: „Šeima gausi: be tėvų – Dovo ir Elzės Zaunių – augo šešios dukterys (Ana, Marė, Marta, Berta, Ema, Augustė) ir trys sūnūs (Endrius, Dovas, Hermanis)“⁶³. Kadangi Marta buvo viena iš vyriausių vaikų šeimoje, tėvams ji buvo pagalbininkė dirbant ūkio darbus, auklėjant jaunesnius vaikus.

Martos ir tėvų santykiai apysakoje išsamiai neanalizuojami, tačiau kai kurios detalės liudija apie Martos pagarbą tėvams, ypač tėvui Dovui Zauniui. Viena epizode vaizduojamas Martos

⁶²Baltrušaitytė Birutė, „Nueinančioji“, *Sugrįžimai*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 35. (Toliau bus cituojama iš to paties leidinio, tekste nurodant apysakos pavadinimo sutrumpinimą (Nu) ir puslapį).

⁶³Baltrušaitytė Birutė, *Mažosios Lietuvos moterys*, p. 56.

džiaugsmas, pamačius tėvą: „Tėve! Tėvuži!“ Morta puola prie jo, apkabina tvirtus pečius ir įsikniaubia į vėsią barzdą. Nebežino, ar ji verkia, ar juokias, o tėvas, šis galiūnas Zaunius, stambia ranka glosto dukters nugarą“ (Nu, 81). Glaudus tėvo ir dukters ryšys išreiškiamas prisilietimo aprašymu bei deminutyvais, panašiai kaip ir Ievos Simonaitytės romane. Tėvas gaili dirbančios dukters, nors pats buvo Martos pavyzdys – buvo „Birutės draugijos pirmininkas, bibliotekininkas, prisidėdavo prie kultūros darbų⁶⁴. Taigi, artimą Martos ir tėvo ryšį iš dalies lemia ir kultūrinis išsilavinimas, noras dirbti tautos labui.

Daug dėmesio apysakoje skiriama seserų santykių vaizdavimui. Apysakoje vaizduojama jauniausioji Martos sesuo Augustė. Anot Baltrušaitytės, „Augustė Zauniūtė <...> buvo šviesi, veikli asmenybė, kuri dalyvavo Klaipėdos moterų draugijos veikloje, ir Klaipėdos periodika kartais paminėdavo jos vardą“⁶⁵. Augustė Zauniūtė buvo gydytoja. Kadangi abi seserys buvo veiklios, darbščios, išsilavinusios asmenybės, apysakoje Baltrušaitytė jas pavadina bitėmis: „Abi it bitės. Seserys.“ (Nu, 32). Glaudus seserų ryšys atskleidžiamas išsigandusiai Martai einant pas seserį ir baiminantis, kad iki jos nebenueis: „<...> ir Mortai bangu: o jei ji nebepareis namo, jei veltui lauks Augustė, kilnodama indaujoj mažus, raštuotus porceliano puodelius?.. Kai viskas taip mainosi, žmogus pradeda manyti, jog šiame pasaulyje tėra vien tik tai jis ir jo artimieji. Morta ir Augustė. Seserys. Tas pats kūnas ir kraujas, nes iš tos pačios motinos iščių, todėl skubinkis, Morta, namo...“ (Nu, 35). Marta bijo karo, tačiau jai nurimti padeda sesuo: „Marta <...>, šiandien tavo diena. Tavo gimimo diena. Laikykis, Marta!“ (Nu, 37). Tai, jog Martai neprarasti vilties padeda sesers buvimas, parodo artimą tarpusavio santykį, kurį iš dalies lemia ir abiejų seserų išsilavinimas, veikla visuomenės labui. Kita vertus, akivaizdi ir kraujo ryšio svarba Martai keliaujant pas seserį.

Taigi, priešingai nei Simonaitytės vaizduojamas seseris Urtė ir Anelė, Martą ir Augustę sieja nenutrūkstamas ryšys. Urtės ir Anelės santykiai pašlija Urtei tapus nėščiai ir apsigyvenus Anelės namuose. Nors Anelė dar palaikė Urtę, priėmė kartu gyventi, tačiau ilgainiui pati ima ją užgaulioti, įžeidinėti. Tam įtakos turi ir tuometinė visuomenė – visas kaimas atstumia „mergą su vaiku“, tad jeigu Anelė Urtę globoja, ji taip pat atsiduria tarsi kaimo visuomenės užribyje. Taigi, visuomenėje nusistovėjusios gyvenimo nuostatos turi įtakos ir seserų santykiams. Marta ir Augustė gyvena vėliau – XX a. viduryje. Kaip jau minėta, vaizduojamu istoriniu laikotarpiu prasidėjęs feminizmo judėjimas turėjo įtakos naujam požiūriui į moteris. Augustė ir Marta – darbščios visuomenės veikėjos, kurias slegia sunkus gyvenimas daugiavaikėje šeimoje, tačiau jos abi uoliai dirba, viena kitą palaiko iki paskutiniųjų gyvenimo momentų.

⁶⁴ Žr. Ten pat, p. 56.

⁶⁵ Ten pat, p. 73.

Anot Viktorijos Daujotytės, namai, namų jautimas – tai viena iš svarbiųjų rašytojos moralinių atramų, kuri nuolat jaučiama kūryboje⁶⁶. Perkeldama savo prozos kūrinių veiksmą į savo gimtąjį kraštą Baltrušaitytė pasirenka sau artimą požiūrio tašką ir dar labiau akcentuoja namų erdvės svarbą: „Artimiausia savojo krašto likimo, jo praeities, kuri <...> nėra negrįžtamai išnykusi, o atsišaukia mumyse, tema“⁶⁷. Kaip pati apysakos autorė, taip ir kūrinio veikėja Marta, į Mažosios Lietuvos vietas žvelgia grįžtančiosios, prisimenančiosios žvilgsniu: „Kai Marta išvysta Nemuno lankas, jai pradeda virpėti rankos. Seniai nematė šios upės, o beveik visas gyvenimas prabėgo prie žemų jos krantų, nusėtų žvirgždu, akmenukais, baltais žuvėdrų kūneliais, it burėmis, kažkieno tvirtos rankos ištrauktomis į sausymę.“ (Nu, 52). Nemuno upė iškyla nostalgijos pavidalu. Detalus Nemuno krantų aprašymas parodo šios konkrečios vietos reikšmę veikėjos gyvenime.

Apysakoje „Nueinančioji“ namai ypač svarbūs, Martai nusprendus karo šurmulyje grįžti į gimtuosius Rokaičius. Grįždama namo apysakos veikėja Marta susiduria su įvairiais sunkumais – badu, jėgų stygiumi. Sunkia savo kelione Marta primena kitą Baltrušaitytės heroję – Nešančiąją. Ji, kaip ir Nešančioji, taip pat kovoja už būvį – bėga nuo karo. Kita vertus, Nešančioji keliauja tam, kad išsigelbėtų ir išgelbėtų vaikus, o Marta Zauniūtė grįžta namo, kad numirtų savo giminėje.

Svarbus momentas, kuomet Marta, kalbėdamasi su Auguste, prisimena savo gyvenimą Mažojoje Lietuvoje: „<...> buvau toje valstybėj tikrai pašalinė, maža menka moteris, Guste, buvau ne vokiečių...“ (Nu, 40). Šie žodžiai parodo vokiečių padėtį Mažojoje Lietuvoje XX a. viduryje. Anot Zigmo Zinkevičiaus, vokiečiams atplėšus nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą, vokiečiai ten ėmė naikinti viską, kas lietuviška: uždarinėjo lietuviškas mokyklas, parduotuves, bankus, kitas įstaigas, draudė lietuviškai kalbėti, todėl dauguma to krašto lietuvių bėgo į Nepriklausomą Lietuvą, o likusioji dalis buvo persekiojami ir areštuojami⁶⁸. Toks likimas grėsė ir Martai Zauniūtei.

Apysakoje daug dėmesio skiriama meilės temai. Marta Zauniūtė buvo susižadėjusi su varpininku, tautinio atgimimo veikėju, Petru Mikolainiu, kuris buvo emigravęs į Ameriką. Marta su Petru ilgai susirašinėja laiškais, tačiau Petras į Lietuvą negrįžta, o Marta į Ameriką taip pat neemigruoja, tad jų sužadėtuvių, trukusių apie dešimt metų, nutrūksta, o Petras sukuria šeimą su kita moterimi. Martos Zauniūtės gyvenimas Mažojoje Lietuvoje, o Petro – Amerikoje atveria tam tikrą takoskyrą tarp abiejų sužadėtinių. Nors Petras Amerikoje taip pat darbuojasi Lietuvos labui, tačiau erdvių skirtumas ilgainiui porai tampa nepakeliamas, todėl Martai tenka rinktis – likti gimtajame krašte, ar atitolti nuo savo Tėvynės. Gimtasis kraštas, Mažoji Lietuva, Martai yra didžiulė vertybė, todėl Marta neemigruoja į Ameriką. Ir šiame kūrinyje akivaizdi erdvių opozicija

⁶⁶Zr. Daujotytė Viktorija, *Eiti savo keliu*, p. 145.

⁶⁷Baltrušaitytė Birutė, „Birutė Baltrušaitytė“, *Dešimt klausimų rašytojams*, sudarė Laimonas Inis, Vilnius: Vaga, 1986, p. 51.

⁶⁸Zinkevičius Zigmantas, *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*, p. 251.

tarp čia ir ten. Marta lieka „čia“ – Mažojoje Lietuvoje, o Petras – „ten“, Amerikoje, svetimame krašte.

Anot Žydronės Kolevinskienės, „[t]autinio atgimimo veikėjai pateikė naujos tautinės lietuvių šeimos modelio projektus, kuriuose pabrėžti kitokie (nei tradicinėje šeimoje) santuokos sudarymo motyvai, dvasinės vertybės. <...> Vyro aspiracijoms pritarianti žmona ir patriotiškai išauklėti vaikai tapo idealios tautinės šeimos simboliu“⁶⁹. Tokį šeimos modelį kurti tikėjosi ir Petras Mikolainis kartu su Marta Zauniūte. Būdamas aktyvus varpininkas, tautinio atgimimo veikėjas, jis siekia, kad Marta pritartų jo veiklai, būtų jo atrama. Mikolainis laikosi ir modernesnio požiūrio į vyro ir moters santykius. Toks požiūris atskleidžiamas viename iš jo laiškų Martai: „Tamistai gal įstaba, jog vadinu Drauge? Tai darau dėlei lygybės, kur abiejų vienodi reikalai ir vienas antram turi pripažinti tiesos, kurių pats norėtų. Sename gyvenime vyras paprastai skaitosi pačios valdininku – naujajame – gi – draugu ir sau lygiu“⁷⁰. Šiame laiške jaučiama feminizmo įtaka, kadangi laiško rašymo metu – XX a. pradžioje, feminizmo judėjimas jau buvo prasidėjęs. Marta jam pritarė, buvo jo pagalbininkė, tačiau jos vaidmuo nebuvo antraeilis – ji pati buvo aktyvi visuomenininkė – dainavo Vydūno chore, tvarkė „Varpo“ ir „Tėvynės sargo“ numerius, Tilžėje įkūrė knygyną, spaudos draudimo metais aprūpindavo knygnešius knygomis. Kita vertus, Marta nori būti ir mylima: „Ji nori tikėti, būti įsitikinusi, kad jos, Mortos, reikia ne dėl darbavimosi, ne dėl sėdėjimo prie raštų, o reikia jos moteriško atsidavimo, meilės, širdies, kuri taip šokinėjo ten už užuolaidos, vogčiom žvelgdama į salę, <...>“ (Nu, 70).

Viename iš paskutinių apysakos skyrių rašytoja Baltrušaitytė, prabildama Martos lūpomis tarsi apibendrina visą jos gyvenimą: „Daug žmonių gelbėjau, o savęs... Negalvojau apie save, jei būčiau galvojus, kaip tąsyk Tilžės stoty, kai Emos ranka suturėjo... Paskiau Lietuvos laikraščiai rašė, kad aš... kad aš... buvau veikėja, vos ne didvyrė... Gal dar kas parašys... Tegu rašo... Iš toliau – didvyrė su šviesos vainiku apie galvą, iš arčiau – paprasta, gyvenimo nuvarginta moteris, kitam nelinkėčiau, bet rašykit, rašykit, man jau vis vien...“ (Nu, 135–136). Šiose eilutėse atsispindi dvi gyvenimo pusės – Marta, kaip viešojoji persona, žinoma visuomenės veikėja, ir Marta – eilinis, paprastas žmogus, moteris. Šiose eilutėse svarbus šviesos vainiko motyvas, kuris, šiuo atveju, simbolizuoja protą, aukštą įvertinimą visuomenėje. Kitoje apysakos vietoje Marta kalba apie savo skarą, ją lygindama su erškėčių karūna: „Tėve miels ir motina mano, ar išliko jūsų kapukai, nunešiu ten šitą skarą su ištišusiais siūlais, mano erškėčių karūna, visą gyvenimą nešiojau, tik pagražintą,

⁶⁹Kolevinskienė Žydronė, „Moteriškoji knygnešystės linija: Petro Mikolainio laišakai Martai Zauniūtei“, *Žmogus ir žodis*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012, nr. 2, p. 55–64 [žiūrėta 2017-05-08]. Prieiga per internetą: http://www.academia.edu/10197316/Moteri%C5%A1koji_knygne%C5%A1yst%C4%97s_linija_Petro_Mikolainio_lai%C5%A1kai_Mortai_Zauni%C5%ABtei_The_Female_Line_of_Book-smuggling_the_Letters_of_Petras_Mikolainis_to_Morta_Zauni%C5%ABt%C4%97

⁷⁰Baltrušaitytė Birutė, „Marta Zauniūtė ir Petras Mikolainis“, *Mažosios Lietuvos moterys*, p. 67.

nebežinojau, kas esanti, dabar jau žinau“ (Nu, 134). Erškėčių karūna – iš Biblijos atėjęs motyvas, reiškiantis skausmą ir kančią, kuris sietinas ir su Simonaitytės veikėjos Urtės dukters Rožės vardu. Šiais žodžiais Marta pasako, kad supranta, jog jos gyvenimas buvo sunkus, skausmingas. Ypač skaudus jos gyvenimo momentas – nutrūkusios sužadėtuvių, nelaimingai susiklostęs asmeninis gyvenimas, karo metai. Gyvenimą visuomenės labui Zauniūtė pasirenka pati, sąmoningai atsisako kurti šeimyninę laimę⁷¹.

Biografinėje apysakoje Baltrušaitytei pavyksta sukurti vientisą realios asmenybės Martos Zauniūtės paveikslą. Solveiga Daugirdaitė teigia, kad tiek apysakoje „Nueinančioji“, tiek apybraižų knygoje Baltrušaitytė siekė iš detalių surinkti ir sukurti kultūros moters paveikslą, o galbūt ir susikurti sau istoriją, kuri įgalintų laisviau jaustis vyriškoje kultūros erdvėje⁷².

Marta, kaip dukra, padeda tėvams namų ūkyje, auklėja jaunesnius vaikus, tarp kurių ir Augustę. Apysakoje ypač glaudus Martos ir tėvo Dovo Zauniaus bendravimas, kuriam įtakos turi tėvo ir dukters darbas Mažosios Lietuvos kultūros labui. Apysakoje išsamus seserų santykių vaizdavimas, kuris atskleidžia artimą tarpusavio ryšį. Seserų temos linija plėtojama nuosekliai, per visą apysaką. Baltrušaitytė daug dėmesio skiria Martos ir Augustės tarpusavio bendravimui, o neretai ir vidiniais monologais atskleidžia artimą jų ryšį. Nors Marta nesukuria šeimyninio gyvenimo, tačiau apysakoje pateikiamas naujas Martos ir Petro požiūris į šeimą, kuris sietinas su feministinio judėjimo pradžia. Martai ypač svarbi gimtojo krašto erdvė, į kurią keliaujama, kuris nuolat prisimenamas. Mažoji Lietuva veikėjai iškyla kaip nostalgija, mylimas ir pasiigtas kraštas.

⁷¹Žr. Daugirdaitė Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, p. 100.

⁷²Žr. Ten pat, p. 97.

IV. IŠVADOS

1. Ieva Simonaitytė ir Birutė Baltrušaitytė daug dėmesio savo kūrinuose skiria vidiniam moters pasaulio vaizdavimui. Mažosios Lietuvos šeimos moterų vidinis pasaulis atskleidžiamas smulkiomis detalėmis, vidiniais monologais, o Baltrušaitytės kūrinuose neretai ir gestais, mimikomis, žvilgsniais. Žvilgsnio, mimikos, judesių svarba atskleidžia išorinio moters portreto reikšmę kuriant veikėjų moterų paveikslus.
2. Istorinis laikmetis ir jo sąlygos turi nemažą reikšmės Mažosios Lietuvos šeimos moterų vaizdavimui abiejų rašytojų prozoje. Kai kurios istorinės aplinkybės formuoja atitinkamą požiūrį į vokiečius, į šeimą, visuomenę. Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“ ypatingas dėmesys skiriamas lietuvininkų santykiams su vokiečiais, kaip svetimos tautybės atstovais, krašto užkariautojais, Klaipėdos krašto germanizacijai. Baltrušaitytės prozoje ryškus dėmesys žmogui, išgyvenusiam Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinį karą.
3. Abiejų rašytojų prozoje reikšmingi vyro ir žmonos santykiai, kuriuos neretai taip pat nulemia istorinės aplinkybės ir erdvė. Erdvė vyro ir moters santykiams didelę reikšmę įgauna Baltrušaitytės prozoje. Svetimas kraštas (Vokietija) atima iš Marijonos Getautienės mylimą vyrą. Erdvės takoskyra ypač reikšminga Baltrušaitytės apysakos veikėjos Martos Zauniūtės ir sužadėtinio santykiams. Baltrušaitytės prozoje išryškėja abipusiai vyro ir moters santykiai, kurie iš dalies gali būti nulemti feministinio judėjimo įtakos. Iš seno susiformavęs patriarchalinis požiūris į vyrą kaip viršesnę būtybę akivaizdus Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“.
4. Abiejų rašytojų prozoje reikšminga vieta, konkrečios teritorijos, kurios daro įtaką ir veikėjų moterų paveikslams. Simonaitytės romane išryškėja Vokietijos ir Mažosios Lietuvos krašto opozicija, kuri išsamiausiai atskleidžiama Jokūbo Šimonio žmonos ir sūnaus Mikėlio santykių vaizdavimu. Baltrušaitytės apysakose Mažosios Lietuvos erdvė iškyla prisiminimuose, nostalgijos pavidalu. Panašiai kaip ir Simonaitytės romane, Baltrušaitytės kūrinuose taip pat ryški opozicija tarp savos ir svetimos erdvės, kuri įprasminama Marijonos Getautienės ilgesiu už Nemuno žuvusiam sūnui bei Martos santykiu su Amerikoje gyvenančiu sužadėtiniu.
5. Vienos svarbiausių dukterų savybių abiejų rašytojų prozoje – paklusnumas ir pagarba tėvams. Visos motinos vaikams siekia geros ir turtingos ateities, rūpinasi vaikų vedybomis. Simonaitytės prozoje kai kurioms motinoms neretai tenka perkainoti kai kurias vertybes tam, kad išlaikytų artimą santykį su vaiku.
6. Dalį pavaizduotų Mažosios Lietuvos šeimos moterų sudaro seserys. Abiejų rašytojų prozoje pastebimas skirtingas seserų santykių vaizdavimas. Simonaitytės romane Urtės ir Anelės

santykiai pašlija Urtei tapus nėščiai, o Baltrušaitytės Marta ir Augustė lieka artimos visą gyvenimą. Abiem atvejais vaizduojamos seserys susijusios su istorinėmis aplinkybėmis – XIX a. vieniša motina buvo smerkiama visos kaimo bendruomenės, tad ir sesuo Urtę galiausiai atstumia. XX a. viduryje aktyviai visuomenės veikėjai Martai grėsė persekiojimas ir kalėjimas, tad jos sesuo ją palaiko ir padrąsina. Marta ir Augustė – abi aktyvios visuomenės veikėjos, todėl abi vieną kitą supranta ir palaiko.

7. Motinų paveiksluose Simonaitytė iškelia svarbiausias motinos vertybes – meilę vaikui, tikėjimą, pasiaukojimą, nuolankumą. Skirtingi motinų paveikslai susiję su skirtingomis gyvenimo realijomis, lemiami skirtingų istorinių aplinkybių. Skirtingais moterų-motinų paveikslais Simonaitytė parodo perėjimą nuo bajoriškos kilmės Šimonienės iki visuomenės atstuntos Urtės, kurią slegia vargas ir nepritekliai. Baltrušaitytės vaizduojamos motinos taip pat pasižymi meile vaikui ir rūpesčiu. Ir Simonaitytės, ir Baltrušaitytės kūriniuose vaikai motinoms iškyla kaip pagrindinis gyvenimo tikslas ir uždavinys.

V. SANTRAUKA

MAŽOSIOS LIETUVOS ŠEIMOS MOTERIS IEVOS SIMONAITYTĖS IR BIRUTĖS BALTRUŠAITYTĖS PROZOJE

Pagrindinės sąvokos: Ieva Simonaitytė, Birutė Baltrušaitytė, Mažosios Lietuvos vaizdavimas, šeima, moterų portretai.

Dviejų skirtingų kartų prozininkų – Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės – grožinėje kūryboje ryškios dvi temos – Mažoji Lietuva ir šeima, jos buitis. Ieva Simonaitytė gimė Klaipėdos krašte, Vanagų kaime, o Birutė Baltrušaitytė – buvusiame Treinosios kaime, netoli Tauragės, todėl Mažoji Lietuva, abiem rašytojoms geografiškai artimas kraštas, kuris tapo svarbia jų kūrybos dominante. Mažajoje Lietuvoje vyksta ir dalies šių rašytojų kūriniių veiksmas. Nors abi rašytojos gyveno skirtingu laikotarpiu (Simonaitytė XIX a. pabaigoje – XX a. antroje pusėje, o Baltrušaitytė – XX a. viduryje – XX a. pabaigoje), tačiau jų kūrybą suartina dėmesys Mažosios Lietuvos regionui bei šeimos buičiai, moterims.

Šio darbo objektas – Simonaitytės ir Baltrušaitytės prozos šeimos moterų paveikslai Mažosios Lietuvos kontekste. Darbe siekta išnagrinėti ir palyginti Mažosios Lietuvos šeimos moterų paveikslus Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės grožinėje kūryboje kaip Mažosios Lietuvos reprezentacijos formas.

Atlikus tyrimą, tapo akivaizdu, kad abiejų prozininkų kuriamiems šeimos moterų paveikslams įtakos turi istorinis kontekstas. Simonaitytės romane „Aukštųjų Šimonių likimas“ svarbią vietą užima germanizacija, kuri tampa Šimonienės ir jos sūnaus Mikėlio santykių problema. Baltrušaitytės apysakoje „Kas ten Rygoj dunda“ abu pasauliniai karai atima iš Marijonos Getautienės du mylimiausius žmones – vyrą Adomą ir sūnų Praną.

Tiek Simonaitytės, tiek Baltrušaitytės prozoje ypač svarbūs motinų paveikslai. Galima teigti, kad abiejų rašytojų prozoje motinos meilė vaikui iškyla kaip pamatinė vertybė, nepaisant istorinio laikmečio, išorinių aplinkybių. Priešingai nei motinos ir vaiko santykiams, seserų tarpusavio santykius veikia išorinės aplinkybės. Simonaitytės romane Urtė Šimonytę su nesantuokiniu vaiku priglaudusi sesuo ilgainiui ją atstumia ir užgaulioja, nes Urtė atstumiama ir visos kaimo bendruomenės. Baltrušaitytės apysakoje „Nueinančioji“ Martą Zauniūtę ir jauniausiąją jos seserį Augustę išorinės aplinkybės dar labiau suartina – žinodama, kad gali būti persekiojama vokiečių, Marta trokšta grįžti pas seserį, kuri yra jos ramstis ir paguoda.

Abiem skirtingų kartų rašytojoms bendras dėmesys moterims, jų vidiniam pasauliui, o kartu ir Mažajai Lietuvai. Rašytojų prozos moteris iškyla kaip jų kūrybos dominantė, reprezentuojančios istorinį laikmetį ir etninį regioną.

VI. SUMMARY

A FAMILY WOMAN OF LITHUANIA MINOR IN THE PROSE OF IEVA SIMONAITYTĖ AND BIRUTĖ BALTRUŠAITYTĖ

Key words – Ieva Simonaitytė, Birutė Baltrušaitytė, representation of Lithuania Minor, family, portraits of women.

In the fiction of two prose writers from different generations – Ieva Simonaitytė and Birutė Baltrušaitytė – there are two distinct subjects – Lithuania Minor, family and its household. Ieva Simonaitytė has born in Klaipėda's countryside Vanagai, while Birutė Baltrušaitytė – in the former village of Treinosia which is located near Tauragė, therefore, Lithuania Minor is geographically close to both of these writers and it apparently became an important dominant of their fiction. Not surprisingly, a significant part of writers' story actions take place in Lithuania Minor. Even though both of them lived in different periods (Simonaitytė lived and created in the end of 19th and during the first part of 20th century, while Baltrušaitytė – from the middle till the end of 20th century), their fiction can be assimilated by attention to Lithuania Minor region, family household and women.

The object of this Bachelor Thesis is Simonaitytė and Baltrušaitytė's depiction of family women in the context of Lithuania Minor. It has been sought to analyse and compare pictures of family women as Lithuania Minor's representation forms in works of Ieva Simonaitytė and Birutė Baltrušaitytė.

After carrying out a research it became obvious that historical context has a great influence on family women pictures, which are created by those prose writers. For instance, in the novel „Aukštųjų Šimonių likimas“ written by Simonaitytė, a great role is played by germanization which evolves into relationship problems between Šimonienė and her son Mikėlis. In Baltrušaitytė's story „Kas ten Rygoj dunda“, Two Great World Wars take away the most beloved people of Marijona Getautienė – husband Adomas and son Pranas.

In the prose of both, Simonaitytė and Baltrušaitytė, a very important role is given to pictures of mothers. It may be stated that mother's love to her child is shown as a primary value, despite of historical period or external circumstances. Differently from mother and child, relation between sisters gets affected by external circumstances. In the novel of Simonaitytė, Urtė Šimonytė is sheltered along with her extramarital child, but later becomes abused and rejected by whole village community and by her sister as well. In Baltrušaitytė's story „Nueinančioji“, external circumstances bring even more closer connection between Marta Zauniūtė and her youngest sister

Augustė. Marta (which suspects that she may be chased by Germans), desires to come back to her sister which appears to be her main support and consolation.

For both prose writers (Simonaitytė and Baltrušaitytė), there is a common focus on women, their inner world and to Lithuania Minor. Women, depicted by these writers, appear as their fiction dominants that represent historical period and ethnic region.

VII. LITERATŪRA

1. Baltrušaitytė Birutė, *Lieptai*, Vilnius: Vaga, 1985.
2. Baltrušaitytė Birutė, *Sugrįžimai*, Vilnius: Vaga, 1988.
3. Simonaitytė Ieva, *Aukštųjų Šimonių likimas*, Vilnius: Vaga, 1966.
4. Aleknavičius Leonardas, *Vakarė žvaogždė*, Klaipėda: klaipėdos universiteto leidykla, 1998.
5. Baliulė Irena, Michailovienė Lina, „Portretas lietuvių moterų prozoje: neverbalinės komunikacijos ženklų raiška“, in: *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2011, nr. 1(30), p. 64. [žiūrėta: 2017-05-10]. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:6104016/datastreams/MAIN/content>
6. Baltrušaitytė Birutė, *Mažosios Lietuvos moterys*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1989.
7. Baltrušaitytė Birutė, „Birutė Baltrušaitytė“, *Dešimt klausimų rašytojams*, sudarė Laimonas Inis, Vilnius: Vaga, 1986, p. 48–54.
8. Beauvoir Simone, *Antroji lytis*, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė ir Diana Bučiūtė, Vilnius: Margi raštai, 2010.
9. Bernotienė Gintarė, „Komparatyvistikos horizontai“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, nr. 17, p. 138–153. [žiūrėta: 2017-05-19]. Prieiga per internetą: http://vddb-dt.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1822-3737.N_17.PG_138-153/DS.002.0.01.ARTIC
10. Brazauskas Nerijus, „Pastarųjų dešimtmečių lituanistiniai literatūrologiniai tyrimai: autoriai, teorijos, idėjos“, in: *Žmogus ir žodis. Literatūrologija: mokslo darbai*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2011, t. 13, nr. 2., p. 66–77. [žiūrėta: 2017-05-19]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2011/braz66-77.pdf>
11. Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos (Teoriniai apmatai topografinės tapatybės ir topografinės vaizduotės studijoms lietuvių literatūroje“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, nr. 21, p. 11–29.
12. Butkus Vigmantas, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, nr. 26, p. 35–61.

- [žiūrėta: 2017-04-23]. Prieiga per internetą:
http://www.ilti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Str_Butkus.pdf
13. Dambrauskaitė Romana, *Ieva Simonaitytė*, Vilnius: Vaga, 1968.
 14. Daugirdaitė Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
 15. Daugirdaitė Solveiga, „Tarybinės lietuvių rašytojos autobiografijoje“, *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, nr. 32, p. 35–54.
 16. Daujotytė Viktorija, „Paskutinė knyga – užmirštosioms...“, Baltrušaitytė Birutė, *Mažosios Lietuvos moterys*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
 17. Daujotytė Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.
 18. Daujotytė Viktorija, *Eiti savo keliu*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.
 19. Gaižiūnas Silvestras, „Lietuvių literatūra ir XX a. Europos literatūros kontekstai“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 86–103.
 20. Gelžinis Martynas, „Ievos Simonaitytės literatūrinė–politinė kūryba“, in: Pėteraitis Vilius, Reisgys Jurgis, Stiklorius Jonas, *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*, Vilnius: Romuna, 2003, p. 523–549.
 21. Kalnius Petras, Paukštytė Rasa, Vyšniauskaitė Agnelė, „Valstiečių šeimos demografiniai bruožai ir vidaus organizacija XVIII a. – XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 105–155.
 22. Kolevinskienė Žydronė, „Motinystės diskursas lietuvių prozoje: Lauros Sintijos Černiauskaitės *Kvėpavimas į marmurą*“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 5: Vaikas lietuvių ir pasaulio kultūrose, sudarė Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 96–104.
 23. Kolevinskienė Žydronė, „Moteriškoji knygnešystės linija: Petro Mikolainio laišakai Mortai Zauniūtei“, *Žmogus ir žodis*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012, nr. 2, p. 55–64 [žiūrėta 2017-05-08]. Prieiga per internetą:
http://www.academia.edu/10197316/Moteri%C5%A1koji_knygne%C5%A1yst%C4%97s_linija_Petro_Mikolainio_lai%C5%A1kai_Mortai_Zauni%C5%ABtei_The_Female_Line_of_Book-smuggling_the_Letters_of_Petras_Mikolainis_to_Morta_Zauni%C5%ABt%C4%97.
 24. Kubilius Vytautas, *Ievos Simonaitytės kūryba*, Vilnius: Vaga, 1987.
 25. Macienė Jurgita, „Deminutyvų vaidmuo stiliaus figūrose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2006, t. 1: Skiriama Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto 50-mečiui, sudarė: Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka, p. 88–98. [Žiūrėta:

- 2017-04-22]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154000179/DS.002.0.01.ARTIC>
26. Maskuliūnienė Džiuljeta, „M. Valančiaus apsakymas „Agatė“: atpildo istorija“, *Gimtas žodis*, Vilnius: Gimtas žodis, 2004, nr. 12, p. 21–25.
 27. Matulevičius Algirdas, *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje*, Vilnius: Mokslas, 1989.
 28. Sprindytė Jūratė, „Tikrovė be klastojimų“, Sprindytė Jūratė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 275–283.
 29. Stonys Juozas, *Psichologizmas ir lietuvių proza*, Vilnius: Vaga, 1979. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė Nijolė, „Komparatyvistikos metodologija“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Jurgutienė Aušra, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 325–347.
 30. Vilgalis Jonas, „Surinkimininkų įtaka lietuviškumui išlaikyti“, in: Pėteraitis Vilius, Reisgys Jurgis, Stiklorius Jonas, *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis*, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas Romuna, 2003, p. 67–71.
 31. Vaičiulėnaitė-Kašelionienė Nijolė, „Lyginamasis literatūros mokslas: cenzūruotas ir atviras tekstas“, in: *Colloquia*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, nr. 17, p. 69–80. [žiūrėta: 2017-05-10]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1822-3737.N_17.PG_69-80/DS.002.0.01.ARTIC
 32. Vedrickaitė Imelda, *Erdvės matmuo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
 33. Zalatorius Albertas, „Moteris moterų prozoje“, in: Zalatorius Albertas, *Prozos gyvybė ir negalia*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 66–75.
 34. Zinkevičius Zigmąs, *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
 35. Župerka Kazimieras, „Regioninės tapatybės raiška laisvųjų stilių tekstuose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 19: Regionas: istorija, kultūra, kalba, sudarė: Maskuliūnas Bronius, Strelcovas Simonas, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 336–350.
 36. Kulwicka-Kaminska Joanna, „Culture as a distinctive feature of an ethnic group (based on the example of translated handwritten literature of Polish-Lithuanian Tatar)“, *Journal of language and Cultural education, SlovakEdu: DeGruyter*, 2016, 4(2), p. 138–152. [žiūrėta: 2017-05-10]. Prieiga per internetą: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/jolace.2016.4.issue-2/jolace-2016-0021/jolace-2016-0021.xml>

VIII. METRIKA

Agnė Pranckutė, *Mažosios Lietuvos šeimos moteris Ievos Simonaitytės ir Birutės Baltrušaitytės prozoje. Bakalauro darbas*, vadovė prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiaulių universitetas, Lietuvių kalbotyros, literatūros ir komunikacijos katedra, 2017, p. 47.

IX. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Agnė Pranckutė, *A family woman of Lithuania Minor in the prose of Ieva Simonaitytė and Birutė Baltrušaitytė*. Bachelor Thesis, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiauliai University, Department of Lithuanian Linguistics, Literature and Communication, 2017, p. 47.

X. PUBLIKACIJA BAKALAURO DARBO TEMA

Pranckutė A., „Visuomenės atstuntos motinos paveikslas – Ievos Simonaitytės Urtė Šimonytė“, *Lietuvos studentų lituanistų XXI mokslinė konferencija, skirta Ievos Simonaitytės 120-osioms gimimo metinėms paminėti*. Programa ir pranešimų tezės, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2017, p. 20–21.